

**Milan Ogrizović
Andrija Mičinović**

Prokletstvo

Drama u četiri čina

S prologom A. G. Matoša

SADRŽAJ

Prolog	3
ČIN PRVI	8
ČIN DRUGI	28
ČIN TREĆI	44
ČIN ČETVRTI	59
RJEČNIK	69

(Ovu je dramu kazališna cenzura pregledala i za prikazivanje u Hrv. zem. kazalištu odobrila, ali ju je kazališna uprava po višem nalogu skinula s repertoara za god. 1906./7.)

Prolog

Autori ove drame nisu poznati široj publici, jer su hrvatski pisci. Najbolji način incognita u Hrvatskoj je - postati nezavisan književnik. Strassnoff je popularniji od ove dvojice. Naše novine, pa i "Savremenik", pisahu više o njem no o njima. Našu publiku zanima više dramski dar varalice od novih dramskih talenata. Prokletstvo? Da. Prokletstvo.

Pitajte samo Milčinovića, kako prođe delikatna novost njegovih crtica. Nije im našao izdavača; čak se njih radi i zadužio. Naši mecene vraćahu mu ih nepročitane, jer naši mecene samo sebe čitaju. Milčinović bijaše mecenat sam sebi i nije malo prokletstvo za siromašnog literata: žrtvovati svome djelu ne samo živce, mozag i noći, već i svoju mršavu kesu. I ovoj su knjizi sami pisci izdavači. Prokletstvo? Da. Prokletstvo.

Ogrizovićev talenat -

- Ta vi pravite reklamu za svoje kolege, a najviše ste se džapali proti takvom koterijaštvu! Polagano, poštovani štioče! Ne činim reklame prijateljima, jer je ljudima od duha suviše. Ja i ne govorim o njima, već o sebi, o onome, što je meni kod njih tako blisko i familiarno, da je već moje. S općim književničkim interesima poistovjetavam se više no sa svojim i kada bi ovako osjećali svi naši književnici, Prokletstvo ne bi bilo simbol našeg modernog prokletstva. Društvo hrvat. književnika ne bi, odbivši iz svoje naklade to djelo, ponova dokazalo, da je društvo za izdavanje literarne nedonoščadi.

Nekoliko puta već pisah o toj drami i bojim se opetovanja. Uspoređujmo! Dok je sadržaj Gospođe Walewske i Majke Jugovića i odviše poznat, obrađivan, gotovo otrcan, siže ove drame je nov i originalan. Dok Begović slavi Napoleona i Poljake, a Vojnović Srbe, ova drama je naša, domaća, upravo zagrebačka. "Ti zvuci nisu nama nepoznati."

I Vojnovićeva i Begovićeva drama puna je patosa, retorike, dok Prokletstvo nadasve osvaja otmenom prostotom stila, lapidarnošću, kao da i nije sve rečeno... Drama puna tišine; umorna, malo monotona, primitivna: srednjevjekovna. Dok je jezgro Majke Jugovića i Walewske patriotsko, temeljna misao te hrvatske drame je mnogo modernija: borba za slobodu misli, slobodu savjesti, slobodu moralne individualnosti. Ovim ne mislim reći, da su Milčinović i Ogrizović možda bolji dramatičari od Iva Vojnovića i Begovića, nego istaknuh tek prednosti, kojih odista nema u tragediji poljačke i srpske junakinje. Majstor Toma me više impresionira, jer je Hrvat, jer mi je i njegova borba i duša bliža i razumljivija.

Ali sve to nije sad toliko važno. Valjano se sudi samo o igranim dramama. Ovčas nije toliko važna ta drama kao pojava umjetnička, nego kao karakterističan događaj, kao rječita tragedija, upravo parodija naših kulturnih, hoću reći nekulturnih prilika. Ta drama je proživjela dramu, upravo komediju, tragikomediju. Prokletstvo je doživjelo prokletstvo. Ono isto, što se u drami dešava prije nekoliko mračnih stoljeća, dogodilo joj se sada u

istom gradu, blizu modernih tvornica, laboratorija i naprednih redakcija. Nekome je i opet zabijen u tjeme sirov, kolosalan lipovi križ. Prokletstvo? Da. Prokletstvo.

O, to Prokletstvo! U Beogradu ga dosele, unatoč svim obećanjima, ne izniješe na daske, jer im je možda odviše lokalno, odviše hrvatsko, kao nama što ne bijaše odviše srpska Majka Jugovića. Zagrebačka opozicijska štampa bijaše iz političkih razloga (zbog popova u stranci) rezervirana, a ostali listovi se mnogo ne zagrijavahu, jer - no jer jedan od autora, nije nagodbenjak. I najzad, jedva jedared, iza tolikog čekanja i natezanja, dogurana je drama na repertoar, sva okljaštrena, izmrcvarena, u najgori čas, na kraju sezone. Počeše već i repeticije, i gle: dva-tri dana prije prikazivanja umiješao se Neko i drama bi zabranjena! Zašto? Jer raspravlja o sasvim evanđeoskoj misli, o slobodnoj savjesti. Jer purgar Toma sasvim pravilno misli, da za razgovore sa božanstvom ne treba svijesnim dušama nikakvog nametljivog tumača. Jer je u komadu iznesena stara, i vrapcima poznata, nepobitna historijska istina, da je katoličko svećenstvo usurpiralo vlast sasvim neduhovnu, silovitu, neevanđeosku i svjetovnu, da je razum ljudski držalo u debelom mraku, vojevalo proti uspjesima nauke, pomagalo političke tiranije, nametnulo sebe glavnim duhovnim i svjetovnim sudijom, postavši najizrazitijim neprijateljem svakog napretka i slobode. Samo slobodna, oslobođena duša ne spasava; samo u slobodi smo bliži višoj istini, božanstvu, dok se Crkva sasvim udaljila od slobodnih evanđeoskih istina, nametnuvši sebe gospodarom tuđih savjesti, jedinim patentiranim tumačem i poklisarom Boga, diktatorom i tiraninom uplašanih, ugasulih duša. Slijepa, ropska pokornost, rob posta idealom, princip autoriteta stane gušiti i posljednju iskra slobode. I dođu reformatori, renesansa, revolucija. Krv majstora Toma poteče kroz četiri stoljeća cijelom Europom. Milčinović i Ogrizović izniješe tu neoporecivu činjenicu na pozornicu. Materijal im dade jedan prosvijetljeni svećenik, Ivan Krst. Tkalčić. Drama je kršćanska i religiozna. Tragedija viših vjerskih potreba, rođenih prije vremena usred brutalnog, sasvim antiapostolskog dogmatskog formalizma. To se nekima nije svidjelo, jer za njih Luther, Pascal i enciklopediste, moderna nauka i kritika ne postoje, jer oni nikad ništa ne mogu utuviti. Non possumus. Ta gospoda spadaju u misterije i moralitete. Sa Bossuetom i ostalima oni su principijelno protiv svake dramske poezije. Uvjeravaju nas sto godina poslije Voltairea, da će nas Bog njima za ljubav dati peći i pržiti u paklu. Misle da su kršćani, a faktično su ta zlopamtila najobičniji klerikalci i jezuite. Literaturi trovjerskog naroda naturuju smiješnost papskih cenzura. Bi li i onda protestovali, da su Milčinović i Ogrizović muhamedanci ili bez konfesije, kao toliki umni i pošteni ljudi? Kako se smije jedna vjeroispovijest naturati sudijom literaturi nekonfesionalnoj već toga radi, jer je rezultat narodne kulture, gdje su svi vjeroispovjedni elementi ravnopravni? Što bi kazala ta nasrtljiva gospoda, kada bi se po njihovom primjeru umiješali u naše književne prilike jednakim pravom igumani, hodže i hrvatski rabineri, nalazeći naročito u publikacijama katoličkim opasnost za svoje konfesije? Zar ta gospoda ne uviđaju, da bez razloga draže, izazivaju, napadaju? Zar ih prošlost i Crkvi neprijazna sadašnjost ne naučiše, što je to tolerancija? Zar se još ne opametiše? Zar još uvijek misle, da se slobodnija riječ može zapriječiti spletkama i ukazima? Zar su policijske naredbe književna kritika? Ignoramus et ignorabimus.

Prokletstvo? Jest. Prokletstvo. Ono, što se moglo desiti u Zagrebu u mutna i krvava vremena, događa se evo i danas. Nepozvana čeljad spletkari, anatemiše, baca interdikte, proklinje. Dramu majstora Tome doživljuju autori, doživljujemo je mi svi, doživljuje ju hrvatska književnost. Ali prošla su stara zlatna torturska vremena kao što pade feudalni zid pred zagrebačkom katedralom! Milčinović neće dobiti kolac u glavu, a Ogrizovića

neće pojesti oganj i muka na starom gričkom gubilištu, na Streljani. Furtimaši premlatiše riječ Tominu na pozornici, ali je neće ubiti ovdje, u knjizi.

No i to nije osobito zanimljivo, jer vrlo je razumljivo, da Prokletstvo prokleše živi savremenici Grgura VII., kardinala Ximenesa i krvavog dominikanca Torquemada. Mi svi znamo, da ta crna klika i ne zna više blagosiljati svoje bližnje i da je u velikoj manjini u našem inače rodoljubivim i socijalnim odnosima vrlo tolerantnom svećenstvu. Najznačajnije je u toj kazališnoj aferi to, što je neodgovornoj koteriji nasjela naša vlada, vlada narodna, dakle nekonzfesionalna i liberalna, pokazavši se u nenadanoj toj zabrani nedosljednog i sasvim klerikalnog. Kada već ne puštiše dramu na pozornicu, što je metnuše u repertoar? Zašto je već oglašiše u vladinim listovima? Što potaknu vladu na taj neopravdani uzmak? Strah od demonstracija? One bi bile suviše i svakako manje od onih, koje izazva baš nemotiviranost te nagle zabrane. Tko će obmanutim i nevinim autorima platiti odštetu za očekivani i časnog zasluženi prihod premijere i eventualnih repriza? Zašto naši cenzori ne zabrane Veselu udovicu, karikaturu srodnog nam dvora i druge nebrojene komade, mnogo nekršćanskije i nemoralnije, n. pr. Gospođu Walewsku? Čemu ta nepopravedna animoznost? Je li naše Kazalište zavod samo jednog vjeroispovijedanja ili "moralna škola" nezasukanog, otvorenog trovjerskog naroda? Prokletstvo? Da. Prokletstvo.

A što učini proti prokletstvu Prokletstva najpozvanije udruženje za zaštitu književnih interesa, Društvo hrv. književnika? Ništa. "Savremenik", gdje je drama štampana, nema dosele u njenu korist ni crne ni bijele. Tko čuti, kao da odobrava, i tako se D. hrv. knj. svojom nepojmljivom i neoprostivom pasivnošću i opet pokazalo u potaji solidarnim sa autoritativnim i antiliterarnim strujama naše kukavne javnosti. Družba, koja baci ozbiljnu svotu za jedan sasvim nedonesen roman, nema sredstava za uspjetu, slobodoumnu i bojkotovanu dramu! Organ literarnog trusta, koji iz sasvim osobitih i neliterarnih razloga grdi i izbacuje prošle jeseni svog saradnika, i opet se ogriješio o svoje saradnike i slobodoumni program, koji bajagi zastupa. Da tu dramu napisa g. Babić, Vojnović, Pasarić ili Miletich, Društvo hrv. književnika ne bi, uvjeren sam, bilo tako pasivno. Ali ja sam već odavno konstatovao, što uostalom danas svi vidimo: da je to društvo u stvari koterije kao i ostale koterije oko nekolicine književnika, kojima je slobodnija, iskrena kritika ista tako nemila i zazorna kao furtimašima, koji zazorna i nemila kritičara isto tako onemogućuju i bojkotuju, koji se u polemikama služe istim sredstvima kao i oni. Mi danas imamo crne i bijele jezuite Drekslera i Šegvića, Viznera i Seigerschmida, Slavika i Pasarića, i t. d. Tko je opasniji, crnorisci ili bjelorusci furtimaši? Ne znam, ali mi se čini, da je furtimaštvo u civilu glavni krivac u toj kazališnoj aferi. Ali nas nekolicina progledasmo već tu zlu igru s lažnim kršćanstvom i lažnim modernizmom. Dr. Ivan Krnic nedavno je došao u jednom svom predgovoru do istih rezultata, a slično će morati zaključiti i dr. Ogrizović i Andra Milčinović iza tog svog posljednjeg iskustva. Klerikalni furtimaši nisu veći koterijaši od članova dubrovačko-samoborskog kružoka, gdje u krugu naprednih rodoljuba vidimo diplomatsku fizionomiju svetojeronimskog heroja, Luja grofa Vojnovića. Prokletstvo? Da. Prokletstvo.

Furtimaštvo, koterijaštvo, osobnosti, inati, obziri, petljanije - književno prokletstvo na sve strane, i svaki nezavisniji, individualniji, nekoterijaški hrvatski književnik morao bi očajati i presvisnuti, da nam nema tebe, nado naša, proljeće naše, budućnosti naša, mladino, mlada Hrvatsko! Ti si i sada bila jedina da dignješ zanosnu neporočnost svog majskog glasa u obranu književničke slobode bez obzira na petljanije i na koterije. - Jedino ti u Hrvatskoj osjećaš veličinu slobodnog, personalnog književničkog gesta. Zato je za tebe izdana, tebi namijenjena i posvećena ta anatemisana drama, tebi Grabancijašu, svr-

Milan Ogrizović i Andrija Milčinović: Prokletstvo

zimantijo, vilinski pobratime, Gajev lučonošo i sapatniče Kvaternikov, književnički brate
i uzdanico naša, đaće hrvatski!

Prokletstvo?

Ne.

Blagoslov.

Beograd, 13. lipnja 1907.

A. G. Matoš

Lica:

MAJSTOR TOMA, građanin i sudac novoveški
ANA, njegova majka
VRBAN KRAFT
MARKO ČUNKO njegovi kalfe
VALENT
VENKO
ANDRIJA GAJ
LUKA KOLOSEK
BLAŽ MESAR
ADAM DUGI građani i obrtnici novoveški
ANTA BLAŽEV
PETAR VAZAŠ
DAMJAN ŠIMUNOV
JURKO MAHEN
JEDAN GRAĐANIN
NEKI GRAĐANIN
ŽUPNIK NOVOVEŠKI
PREPOZIT KAPTOLA ZAGREBAČKOGA
KANONIK KAPTOLA ZAGREBAČKOGA
ŠIMA GEGUŠ
NIKOLA GAVRAN pretrglije
JANDRA PEĆANEC
FRANJKA BLAŽEVA
SEDINA, vijesnik svetošimunskih kmetova
ĐURO HEJMOV iz Čazme
PAVIŠA, kočijaš u majstora Tome
GRGA, momak s Griča
BENKO, sluga s Kaptola
JEDAN MOMAK NOVOVEŠKI

Građani, kmetovi, kunovnjaci, vojnici, žene i djeca.

Događa se u trinaestom vijeku.

ČIN PRVI

Velika soba u domu majstora Tome. Otraga su velika vrata i dva prozora, kroz koja se vidi novoveška ulica i vrt pred majstorovom kućom. Lijevo otraga ide se u dvorište, a desno u radionicu. U sredini sobe veliki hrastov stol i oko njega klupe sa stolicima. Lijevo uz stijenu u ormariću kip Bogorodičin, a desno je ogroman ormar, na njem pergamene, tinta i pero.

1. prizor

Majstorica ANA. VRBAN KRAFT. MARKO ČUNKO.

S novoveške crkvice zvoni zvonce. Otraga prolaze LJUDI slijeva nadesno. Kad se zastor digno, vidi se, kako majstorica ANA kleči pred kipom, te se usrdno i tiho moli. Kroz veliki ulaz u pozadini vide se KRAFT i ČUNKO zabavljeni na cesti oko nekih kolica, natovarenih robom. U početku je scena sasvim tiha, a kad zvonce zamukne, dovrši MAJSTORICA molitvu, prekrsti se i priđe do na prag.

ANA: Marko, sinko, jesi li sreo gdjegod majstora?

ČUNKO: Nisam, majstorice.

KRAFT: Pitao sam ga već i ja.

ČUNKO: Pitali su me za majstora već i drugi na sajmu.

ANA iza male pauze: Kuda li se djede, Bože? A tražila sam ga već rano izjutra, pa ga nema. Izišao.

KRAFT pokrivajući kolica platnom: Tko je ostao kod robe? Sam Nikola?

ČUNKO: Nije sam. Pomaže mu Valent. Pun je sajam danas.

KRAFT: Što će mu luckasti Valent pomoći, gdje su toliki ljudi. Vozi - žuri se!

ANA: Ajde, ajde, sinko. Pa sretnoš li gdjegod majstora, reci mu, neka se žuri kući. A i Paviše nema nigdje...

KRAFT: Otišao je još u zoru. Tko zna, kud on po Novoj Vesi lunja.

ČUNKO potegne kola: Teška su. KRAFT mu malo pomogne.

S Kaptola zazvoni zvono.

ANA: Što je ovo, djeco?

ČUNKO i KRAFT stadoše nasred ceste.

KRAFT: To bome sazivlje kanonike.

ANA: Sazivlje, sazivlje. Zašto li se opet kupe, Bože? Nikada mira!

ČUNKO: Da nije opet na Gričane?

KRAFT: Šta nas se tiče? Samo ti vozi!

ČUNKO potegavši kolica: Čut ću ja na sajmu, što je. Ode vukući kolica nadesno.

2. prizor

ANA. KRAFT. Poslije MATIJA SEDINA.

KRAFT: Je li vam, majstorice, govorio što majstor od noćas?

ANA: Ništa. Kasno je došao. "Samo", veli, "majko, pusti me da legnem." Jako je bio zamišljen.

KRAFT: Paviša je nešto noćas govorio, kad je uvezio kola - ali tko bi znao, što on to pripovijeda. Bit će da je bio pijan. Kaže, da su Imbru Križevčani ubili.

ANA: Kojeg to Imbru?

KRAFT: Onoga kaptolskoga desetinarara. Samo ne znam, kako se majstor na njega namjerio. Paviša veli, da su se skupa vozili.

ANA: A, Bog jedini zna... Jutros je i meni Franjka Blaževa preko plotu kazivala, da Paviša pripovijeda po Novoj Vesi, kako je Toma jedva živ iznio glavu, a onoga drugog, da su ubili. Baš sam se sad Bogu pomolila, da mu zahvalim. Eto, kako može čovjek stradati, gdje i ne sluti.

KRAFT: Najbolje bi bilo ići potražiti Pavišu.

ANA: Šta će Paviša! Nego da majstor dođe.

SEDINA s vrata: Dobro jutro, majstorice! Je li živ majstor Toma?

ANA: Kako ne bi bio živ?! Živ je, hvala Bogu, samo ga još nema. Otišao nekud.

SEDINA: E, baš sam se usopio idući. Sjesti ću malo. Zađe u sobu, sjedne za sto. Bio sam jutros tu u mlinu na Vrbiku, pa neko veli: "ubilo noćas majstora Tomu." Te ja ovamo - ali hvala Bogu, kad nije istina.

ANA: Nešto mora da je bilo, jer je Toma došao noćas vas smućen, a govorio je malo. Bog bi znao...

KRAFT: Idem i ja po Pavišu. Moram ja njega naći. Gle, eto i pretrglija! Vрати se.

3. prizor

PRIJAŠNJI. ŠIMA GEGUŠ i NIKOLA GAVRAN.

GEGUŠ s vrećom preko ramena: Dobro jutro i ovdje!

ANA: Bog daj, ljudi. Kraftu: Ima li, sinko, tko u radioni za ove ljude?

KRAFT: Imadu dvije kalfe.

GAVRAN sjeda za stol: Neka, majstorice, nije sile. Nećemo mi na sajam.

KRAFT: Da kuda?

GEGUŠ: U sela, natrag. Ondje mi bolje pazarimo svece, nego u vas.

ANA: Pa sjedite!

GEGUŠ: Evala, majstorice.

Sjednu SVI.

Mala pauza.

KRAFT: Idem po Pavišu. Ode.

Pauza.

SEDINA: A otkud ste vi, ljudi?

GEGUŠ: Dolazimo od Čazme. Noćas smo vozili svu noć.

SEDINA: Niste li čuli, da su tamo oko Trnova Luga ubili jednoga čovjeka s Kaptola?

GAVRAN: Nismo.

GEGUŠ: Hoće, hoće oni od Trnova Luga!

SEDINA: Što bi to onda moglo biti?

ANA: Eto Paviše. On će kazati.

GEGUŠ: To se dakle majstoru dogodilo! O, sunce im njihovo! Ne bilo ih!

GAVRAN: Zar našem majstoru Tomi?

SEDINA: Čut ćemo sada.

4. prizor

PRIJAŠNJI i kočijaš PAVIŠA.

ANA: Paviša, što je to bilo noćas?

PAVIŠA: Ja ništa ne znam, majstorice. Bio sam svezan na kolima.

KRAFT: Svezan? A tko te je svezao!

PAVIŠA: Tko? Poznam li ih ja?... Znam samo, da smo od Čazme udarili prijekim putem. Još ja rekoš majstoru Tomi: "Onuda je nesigurno, ne idimo onuda!" - "Tko će nam što", veli meni majstor, "dobromu čovjeku neće nitko ništa." Upravo je tako reko. - Dobro, dobro, meni je pravo. Kad hoćete, idemo. Tjeram... Zašli nekud u šumu... Nikad me još ondje nije bilo... A najviše bio kriv Imbro.

SEDINA: Je l' to onaj kaptolski desetinar!

PAVIŠA: On, da! Veli: "Hajdemo, majstore, prije ćemo doći. Sutra je nedjelja i sajam na Kaptolu, pa ćemo lijepo još pod večer." Da, vraga: pod večer! Nisu ono ljudi van vragovi!

KRAFT: Pa šta je bilo?

PAVIŠA: Ništa, ubili ga, pa eto!

ANA: Imbru?!

PAVIŠA: Ma da. Ali malo te nisu i majstora i mene! Mi upravo u neko selište - ovako evo strančica bila... Gledam ja, nigdje ljudi! - Kad mi pod strančicu, a to ljudi ondje sjede. Sjede, kao evo mi sada. Sad ili su načuli, da ćemo mi onuda ili - ja već ne znam. Ustavim: kud bi mi, ljudi, najkraćim putem? - Diže se neki, da nam pokaže, al kad oni spazili Imbru, kanda je vrag u njih ušo. "To je", veli, "onaj, što nas je zimus protjero sa zemlje!"

Sjatile se sve selo i šćepali Imbru, a onda i majstora.

KRAFT: I majstora!

PAVIŠA: U meni ni kapi krvi... Časom su se dogovarali nešto, a onda ih odvedoše. "A ovoga", vele kao meni, "svežimo za kola." Svezali me. Šta sam straha prepatio... Više od dvije ure bio sam tako svezan. Onda odjednom doveli majstora, a mene odvezali. Šuti majstor i sjeda u kola. "Vozi!" veli mi. - "Majstore, a kud je Imbro?" upitao ću ja. - "Ne pitaj! Vozi! Ubili su ga!" Eto, to je sve, što znam. Svega puta do Nove Vesi ne reče majstor ni riječi više. Ja se kadikad okrenem, da bi priupito... da mi štogod rekne, al on šuti i misli. Tako sve do kuće.

GEGUŠ: To se njima moro Imbro baš ljuto zamjeriti! Drugačije oni samo polome malo na čovjeku kosti ili ga iznakaze, pa ga onda puste...

GAVRAN: Nek umre sâm! He! he!

Pauza.

SEDINA: A jesu, jesu oni od Trnova Luga najgori. Otjerao ih Kaptol s njihova, pa sad nit su kaptolski, niti gospoštijski. Živu u onoj divljači ko divlji.

GEGUŠ: Ne znaš ti, starješino! Da si bio do Ivanića - oni tamo su još gori. Oni čavle zabijaju pod nokte. Pa da bi zašto! Hajde, ovi od Trnova Luga imali su bar zašto, da ubiju Imbru.

ANA: Zašto?

GEGUŠ: E, pa zar niste čuli, majstorice; da mu se osvete. Kaptolski desetinar! Protjerao ih sa zemlje - pa neka plati!

KRAFT: A šta je Imbro kriv, ako ga je Kaptol poslao?

GAVRAN: Pravo veli.

GEGUŠ: Ali se i to pita, je li Kaptol imao pravo naložiti, da ih istjeraju?

KRAFT: Ajde, molim te, gdje se to pita, ima li Kaptol pravo ili ne! Koliko puta je Kaptol poslao svoje ljude na Grič, pa na Šoštarsku Ves...

ANA bila sve to vrijeme nemirna. Svaki se čas ogledavala, da vidi, neće li otkuda majstor: Idem ja pogledati, nije li se majstor vratio preko vrtova. Hoće da ode lijevo.

GEGUŠ: Mi ćemo čekati, majstorice.

SEDINA: Reci mu, da ga i drugi čekaju.

ANA: Hoću, hoću! Ode u onaj hodnik lijevo.

5. prizor

PRIJAŠNJI bez Ane. LUKA KOLOSEK. ĐURO HEJMOV.
ANTA BLAŽEV i ADAM DUGI, dolaze u živom razgovoru slijeva.

KOLOSEK: Dobro jutro, ljudi! Je l' istina, što se čuje o Tomi? Gdje je?

SVI se rukuju i pozdravljaju.

KRAFT: Baš sada ga nema u kući. Al doći će.

SEDINA: Ma i ja sam čuo, pa sam došao priupitati, ali i u kući ne znadu više, nego što Paviša priča.

KOLOSEK: E, ako je istina, ne bi se smjelo mirovati. Trebalo bi se potužiti Kaptolu, biskupu, pa i na kraljevski sud. Nije pravo, da naš čovjek gine prav zdrav, samo zato, jer se vozio uz kaptolskoga činovnika.

SEDINA: Bogme trebalo bi.

GEGUŠ potvrđuje: E!

HEJMOV: Nemojte, ljudi. Još se ne zna, rad šta je Imbro poginuo.

PAVIŠA: Kako ne zna! Bio je kaptolski desetinar, protjero ljude sa zemlje, pa eto. Svakomu je svoje najmilije. Svoje čuvaj, a u tuđe ne diraj, kaže i Bog.

KOLOSEK: Svejedno, svejedno. Je l' Imbro poginuo? Jest. Je l' i Toma mogao poginuti? Jest. Zašto je Imbro strado? Jer se Kaptol onamo polakomio za desetinom, zemljom - tko bi ga znao. Pa zato da strada čovjek ni kriv ni dužan, ko što je naš majstor? Čovjek kao suho zlato, koji se ni crvu ne bi zamjerio i kaput bi svoj dao, da te ogrije. Nije l' tako, ljudi? Okrene se prema prisutnima.

SVI: Jest, jest.

KOLOSEK: Nego evo, što sam ja uvijek govorio. Mi smo kaptolska prirepina. A to mi ne bi trebali, ne bi s m j e l i da budemo. Je li se Kaptol s kime zavadio, ili se biskup s kime zavadio, ajd šalji čovjeka u Novu Ves, neka se kupe ljudi, da priteknu u pomoć svom "zemaljskom gospodaru". Mi izvučemo batine, navučemo na sebe mržnju sviju, - a sve zato, jer ondje - pokazuje ormar, u kom je povelja - stoji pisano, da smo mi Novoveščani "dužni svom zemaljskom gospodaru u potrebi priskočiti u pomoć oružjem i svojim stannarima".

HEJMOV: Zar baš tako veli?

KOLOSEK: Eno je u Tome prepis listine, pa možeš vidjeti. Nije nam ju samo jednoč čitao. I ja sam svaki put govorio: "Majstore Toma, ti si naš sudac, ti nas sudiš, ali ti nas i pred drugima braniš. Otiđi, reci, ishodi, da nas Kaptol oslobodi one dužnosti, da mu dajemo pomoć. Plaćat ćemo dvostruku martinšćinu, plaćat ćemo još kakav namet, ali samo neka nas toga oslobode."

HEJMOV: Zar nije htio?

KOLOSEK: Htio je, htio. Misliš ti, da i njemu samomu nije mrsko gledati, kad se naši ljudi spremaju na Grič po kaptolskom nalogu. I on ima ondje i roda i znanaca, kao gotovo i svaki nas. Al Kaptol ne popušta. Kaže: "tako je pisano i treba da bude."

HEJMOV: Pa zašto se ne oprete? Zašto ne uskratite poslušnost? Vi niste kmetovi.

ANTA BLAŽEV:

Nismo, nismo.

ADAM DUGI:

KOLOSEK: Mi smo građani, obrtnici. Pa ako i nismo slobodni građani, a ono nismo ni kmetovi.

HEJMOV: No dakle! Eto kod nas u čazmanskome kotaru... Na biskupskom smo zemljištu. Istina je. Ali se od nas traži više, nego smo dužni po pravdi i zakonu - pa ne damo.

GEGUŠ: E, vas štite i pomažu plemići. Vidio sam ja, kako se ondje svijet sprema. Bit će svašta.

HEJMOV se smije: Svašta, svašta. - Bit će, što bit mora! Pa i vi Novoveščani, Obrovčani, Kašinci i Sesvećani, svi bi se morali oprijeti, ko jedan. Pa da vidite, kako bi onda bilo!

SEDINA: Najjače n a s tišti.

ANTA BLAŽEV: Ne boj se, da mi već nismo na to mislili. Ali mi ovdje u Novoj Vesi, kao što i oni u Laškoj ulici nismo sami. Kod onih u Laškoj ulici ima sva sila Talijana i Bog te pitaj kakovih sve ljudi, kojima je svejedno. Prije nekoliko godina su se doselili, pa mogu i otići.

GAVRAN: Kad napune džepove!

KOLOSEK: A kod nas opet ima podosta kmetova, što se doseliše s pustih selišta. I oni nemaju ovdje ni roda ni ikoga svoga. Doseliše se sa svim onim, što su imali i sad su najvjerniji i slijepe sluge Kaptola. Daju sve; pokorni su, jer se boje, da ih Kaptol ne otjera sa zemljišta.

ADAM DUGI: Oni i jesu najgori.

KOLOSEK: Uoči Petrova na javnom drumu, i u po bijela dana navalili su po nalogu Kaptola na neke žene i djevojke - koje su nosile na Grič robu na prodaju, svukli ih do gola i htjeli obeščastiti. Jedva su ih nekako rođaci spasili i oteli napadačima oružje.

ADAM DUGI: A Kaptolci, razljućeni radi toga, navale još isti večer na gradski zaselak kod Save. Orobe ondje ljude; žene i djevojke osramote i Petra Đurina ubiju u vlastitoj kući.

KOLOSEK: One su se večeri najviše radovali, najbolje spremali na to pljačkanje i sramoćenje upravo naši kmetovi; jer su znali, da će tim ugoditi svojim gospodarim.

ANTA BLAŽEV: Majstor je već tada htio ne oglasiti zapovijedi kaptolske za navalu. Ali jest! Doznali su oni već prije, nego što je došao nalog na Tomu.

KOLOSEK: Teško se tu onda složiti.

HEJMOV: Pa zar ti ljudi nemaju baš nimalo srca?

ADAM DUGI: Ah, šta srce! Uoči Lovrinja zapališe jednu gradsku ulicu, da im posvijetli, dok ubiju trgovca Ivana i razdijele među se sve, što je uza se imao.

KOLOSEK: - A dva dana kasnije navalili su na gričke sjenokoše i oteli sve sijeno, a marvu, što je ondje pasla, otjerali.

HEJMOV: Pa šta su na to Gričani?

KOLOSEK: Eno se još i danas parbe. Sve sud pa sud; jedno ročište za drugim, a kad kraj kraju, opet se Kaptolcima neće ništa dogoditi. Gospoda kaptolska i kraljevska već će se nekako med sobom nagoditi, a oni, koji su stradali, kako im Bog da!

HEJMOV: E, bogme kod nas u čazmanskome kotaru toga ne bi moglo biti. Otkako je ono biskup predao ubiranje desetine mladom banu, narod se sve više buni.

GEGUŠ: Eto, ljudi, ja vam velim - ja prolazim svakuda... - To vam se vani sve diže na desetinare. Ovo je živa istina. Oko Čazme neće ništa da daju. Kad dođu desetinari: "daj žita, daj vina."

GAVRAN: - "daj kopuna..."

GEGUŠ: Da! A oni kolcima na njih: "eto vam", veli, "žita i kopuna", pa kolcem po glavi. Neće da daju. "Kad", veli, "ne daju plemići desetine, ne damo je ni mi."

KRAFT: Ni ban je ne daje.

HEJMOV: Župnici sami neće da daju, razumijte.

SEDINA: A znate, da je to preko zakona, što oni ištu. Eto, jutros, gledam ja u mlinovima, koliki to ujam njima ide!

KOLOSEK: Neka bi i bio veliki ujam, samo da nije gorega zla. Svakojake daće - a oni, koji ih ubiru, nisu ljudi, nego psi!

SEDINA: Blago vama, vi ste građani, ali da vidite kmetove oko Sv. Šimuna. Jutros vuku ko marva vino na Kaptol. Kaže se, ne moraju više davati rabotu, ne moraju davati pedeset kablova vina, ali zato moraju davati četvrtinu prihoda vinogradskoga, a desetinu od svega, što priraste. I tako njima ne ostane od onoga, što zarade i što im priraste, gotovo ništa.

GEGUŠ: Ja samo velim, da dobra biti neće. Po cijeloj bi se biskupiji morali ljudi složiti, pa ne plaćati ništa. A vidit ćete, do toga će i doći. Hoće, vjere mi. - To se već govori na sva usta.

HEJMOV: Tako, tako.

SEDINA: Majstor će nam znati reći, što je i kako je... Prema Kraftu: Zbilja Vrbane, čuje se, da je i on proti ovoj desetini.

KRAFT koji je sve to vrijeme šutio i slušao: Ja ne znam. Ne ide on, ja mislim, u to.

6. prizor

PRIJAŠNJI. BLAŽ MESAR. ANDRIJA GAJ i još nekoliko OBRITNIKA i KMETOVA.

BLAŽ MESAR: Bog pomogao, ljudi! Gdje vam je majstor Toma?

GAJ: Valjda nije istina, da je poginuo?

KRAFT: Nije, Bogu hvala. Uđite samo. Sad će on.

BLAŽ MESAR: Ljudi već po Novoj Vesi pričaju, da su ga kaptolski sluge negdje tamo umlatili.

SEDINA: Ljudi svašta govore.

GAJ: Pa zašto bi njega kaptolski sluge?

BLAŽ MESAR: Da je negdje rekao, da Nova Ves ne treba davati martinščine.

KOLOSEK: Pa i ne treba.

KRAFT: To su samo pripovijesti.

BLAŽ MESAR: Što li će sad majstor?

ANTA BLAŽEV: Pa neka tuži Kaptol ili na kraljevski sud.

KOLOSEK: Što će tužiti?

BLAŽ MESAR: Nema tu tužbe, nego bi trebalo otići do njih, pa ih naučiti pameti. Zagrozi se.

SVI osim Gaja i još nekogih, koji nisu poimence spomenuti: Tako je, tako.

KOLOSEK: Naučiti ih treba, tko je majstor Toma.

GAJ: Ne tako. Mi smo kaptolski ljudi. Nije li tako? NEKI odgovaraju sa "da", "jest", a NEKI mrmljaju. No, pa evo. Kaptol je naš zemaljski gospodar. Opet povlađivanje i mrmor nezadovoljstva. Kaptol nas je dužan štiti. I nas i našu robu.

SEDINA: Ali ono više nisu kaptolski ljudi. Kaptol ih je istjerao.

ANTA BLAŽEV: Pa neka tuži na kraljevski sud!

KRAFT: Neće majstor tužiti nikoga ni na koji sud.

GAJ: A otkud ti to znaš?

KRAFT: Eto znam. Majstor kaže: "Sud je zato, da presudi, kada tkogod zgriješi neznalice i nehotice." Znamo eto svi, kako on nije htio tužiti nijedanput, kad je njemu bila nanešena šteta. On kaže: "Čovjek se mora dozvati k pameti sam, ako je čovjek, a ako nije, neće ga ni sud." Zato on i ne traži nikada ništa u ime svoje sudčije.

7. prizor

PRIJAŠNJI. Majstor TOMA. ANA.

TOMA: Dobro jutro, ljudi!

SVI odzdravljaju, dijelom živahno, dijelom šutke. Napeta šutnja.

KOLOSEK: Došli smo, da te vidimo.

BLAŽ MESAR: I da čujemo...

TOMA: Hvala vam, hvala! Sjeda. Gle, Sedina i ti si došao.

SEDINA: Ti znaš, majstor Toma, što smo mi tebi dužni. Pa kad se jutros pronio glas: "ubilo majstora Tomu", e rekoh, pustit ću posao, pa idem ja sve ovako star...

TOMA: Nije ubilo. - Nije, ali mi se čini, da bi bilo bolje, da su i mene ubili.

ANA: Ne govori tako, sinko.

TOMA: Baš tako, majko. Viditi one ljude, gledati one zakrvavljene oči, ruke kako se dižu, kako udaraju. To se ne može zaboraviti. Desetinar baš kao da je znao, da ide po svoju smrt...

ANA: Kazuje Paviša, da su odmah napali i tebe i njega.

TOMA: Da. Mene su samo onako vukli sa sobom, ali Imbru su udarali, pljuvali po njemu, ko po strvini. "To je", veli, "onaj, koji nas je s naše djedine protjerao." - Kraljevski je sud, ko što znate, dosudio zemljište biskupu, a Imbro ih je imao otpremiti.

"Usred ciče zime", vikali su, "nije mu bilo žao naše djece i žena. Sad ćemo mi njemu suditi!" Odveli nas pod nekakvu uvalu. Sudit će nam sud. Sav narod! - "Donesite lopate i motike. Dat ćemo mu zemlje. Nek se je naždere do sita!" - Iskopali jamu, metnuli ga u nju i privezali ga o jedan stup.

ANA: Zar živa!? Isuse!

GEGUŠ: Hoće oni, hoće.

TOMA: Onda odu - kao vijećat će. A kad su se vratili, doviknu mu: "Brani se! Zašto si nas tjerao s našega?" "Ono je bilo biskupsko. - Morao sam." "Biskupsko!? A mi tebe, viš, nećemo tjerati, nek bude biskupsko i ovo, što ti damo..." Pa zemljom po njemu. Moli Imbro, zaklinje, plače... Ne pomaže. Pada zemlja i siplje se po njemu. Zasulo ga do koljena. Viče siroma. Ali oni sve dalje. "Pozdravi", viču, "biskupa svoga! Svu mu zemlju daj: svu, što je pod tobom, oko tebe i što bude na tebi..." Siplje se zemlja, raste, već mu je do ramena. "A da nam biskup dopane šaka, njemu bi dali i više!" Pa opet dalje. Još mu je virila samo glava. Slabo se micala. Usne se zapjenile i muklo se čulo njegovo proklinjanje. A oni sveudilj siplju...

Hoću da se trgnem, da im progovorim. - Ne mogu. Riječ mi u grlu zamrla. Pauza. - Već ga svega zasuli. Samo se još vidi onaj stup. Uto se sjeti netko, da su zakopali čovjeka, a krsta mu na grob nisu udarili. - Na oštar kolac prebiju unakrst drugi i zabit će ga u grob i upravo ondje pred onaj stup, vrh glave...

ANA: Za rane Božje! Viknu uhvativši se za glavu.

SVI se zgražaju.

TOMA: ... A mene prisiliše da držim krst, dok ga budu zabijali. Neki jaki momak stane udarati ušicom sjekire po krstu. Ruka mi je trznula, kad je kolac pošao u zemlju. Sve ravno je jurio u meku zemlju, a onda udari o nešto tvrdo. Lubanja! Zemlja kao da se pada mnom potresla... Ruke mi se skamenile... A oni viču: "Zabij, zabij!" Meni se zamračilo pred očima.

ANTA BLAŽEV: To nisu ljudi, to su zvijeri!

SEDINA: Još gori, još gori!

Mala pauza.

TOMA: Kad sam se osvijestio, skupili se oko mene, da i meni sude. Dugo se nisu mogli složiti, kako će me suditi.

ANA: Šta si straha prepatio, sinko!

TOMA: N i s a m , majko, ništa više osjećao, bilo mi je nekako svejedno. Meni je gore bilo držati onaj krst, nego da su mene ubijali. Mnogo gore. Čekao sam samo da bude brzo kraj - kad li me jedan između njih pogleda bolje i vikne: "Stanite, ljudi! Nemojte ga! Nije to desetinar kaptolski. Istina, da je s Kaptola, ali je pošten čovjek."

Nisu ga htjeli slušati. "S Kaptola je, s Kaptola! Sudimo mu!" "Pa šta je, ako nije desetinar! Šta je?!" viknuo je neki starac i sve mi je išao šakom u oči. - "Nemojte ljudi, majstor je, gradi svece - poznam ga." "Svece gradi!" stali oni u čudu, a ruke im klonule kao prelomljene. "Pustimo ga! Tko svece gradi, mogli bi ga sveci poslušati. Mogli bi nam se osvetiti! Nemojte ga. Neka ide svojim putem, nek im dalje svece gradi!" Zašuti malo. Eto, tako sam se oslobodio. Dovedi me do kola, razvezali Pavišu.

PAVIŠA: Jesu. Još su nam i put pokazali, kuda ćemo najkraće.

ANTA BLAŽEV: To je zločin.

BLAŽ MESAR: Sasjeći bi ih trebalo.

KOLOSEK: Kad su počeli mrcvariti ljude, oni će ih dalje. Povješati ih treba.

GAJ: Sudu tužiti, najbolje!

ADAM DUGI: Pa da!

TOMA: Ne, neću ih tužiti. Ne znadu oni bolje. I njima je bila nanešena krivica... Krv su htjeli krvlju oprati. Koliko je njih poginulo one noći, kad su ih tjerali sa zemlje. Sve treba promisliti. Tužit ih neću, nisu oni sami krivi. Mnogo su više krivi oni, koji su činili, da je zvijer u njima nadvladala čovjeka. Dugo sam noćas putem razmišljao i sve sam više dolazio do toga, da je mnogo groznije nešto drugo. - Groznije je, kažem vam, što su mene pošteđili samo poradi toga, što svece gradim, nego što su onoga ubili.

GAJ: Kako?

Otraga dolazi sve više LJUDI, NEKI i prisluškuju na prozor i vrata.

TOMA: Da, ne gledajte me tako! Ja sam Bogu zahvalan, što mi je život spasio, ali nisam zahvalan ljudima, što su mi život poklonili zato, jer gradim svece. Samo zato, jer svece gradim...

Ja sam mogao biti razbojnik, neman kakova, ali zato, jer svece gradim, zato su me pošteđili. Eto, što može mrtva stvar i pusta riječ. To je ono najgroznije. Oni su gledali, čim se bavim, a nisu gledali, kakav sam. A sve to zato, jer su ih učili, da mrze sve, što nije biskupsko i kaptolsko, a sada su evo planuli slijepom mržnjom spram svakoga, tko je na biskupskom ili kaptolskom.

GAJ: Pa tko je onda kriv tomu?

TOMA: Oni, koji su umjesto da propovijedaju Kristovu ljubav, sami posegnuli za mačem, da od nas učine krvoločne zvijeri.

KRAFT: Tako je!

GEGUŠ: Pravo govori majstor.

TOMA: Od nas svih. Ili zar vi mislite, da ste bolji od njih? -

GAJ: Ti valjda nećeš i nas...

TOMA: Hoću, hoću sve... Kad ste Gričanima palili kuće, kad ste im žene otimali i kćeri obeščašćivali - zar mislite, da ste bili bolji od njih? Zašto ste vi to činili? Ko nahuckani psi, ko strijela kad ju odapnu, pa sama leti - tako ste i vi.

BLAŽ MESAR: Pa mi to nismo činili radi sebe...

ADAM DUGI: Zna se, tko nam je zapovijedao i koga mi moramo slušati.

KOLOSEK: Pitanje je, da li moramo.

GAJ: A kako nas ti to, majstore, sada odjednom kudiš, a do sada nisi ništa govorio - i kako da kažem - prijatelj si bio Kaptolu...

TOMA: Istina je, a to zato, jer nisam do sad - do noćas - iskusio na sebi svu grozotu životinje u čovjeku. Još gore od životinje, jer čovjek može promisliti... prosuditi... Zar mislite, da je manje zlo, ako vi ubijate, palite i otimljete na zapovijed drugih, a sami se u svom srcu radujete?

KRAFT: Da, to je ono najgadnije!

KOLOSEK: Baš istinu govoriš, majstore.

GAJ: Mi to sve činimo, jer oni ljudi hule vjeru. -

TOMA: Zar zato hule vjeru, jer se ne daju pod vlast Kaptola?...

GAJ: Pa da! Kaptol sačinjavaju svećenici, a njih je postavio Bog - to nas svaki zna. A mi moramo navaljivati na njihove neprijatelje, da poslužimo onima, koje je Bog postavio svojim zamjenicima na zemlji.

TOMA: Istina je, Bog ih je postavio svojim zamjenicima, ali zato, da siju ljubav, a ne da se otimlju o zemaljska dobra, da se laćaju mača i pravde.

KRAFT: I da nas tako omraze pred narodom. Šta će nam koristiti svi ti namjesnici Božji, ako nas budu žive zakapali, kao što su Imbru.

GEGUŠ: Nek povrate sada Imbri život, kad ih je u životu vjerno služio.

GAVRAN: Taj se više ne vraća.

GAJ: Badava, mi smo njima dužni zahvalnost. Dok smo njihovi podanici i na njihovoj zemlji, dotle smo to dužni.

SEDINA: A tko je njima dao zemlju? Kralj. Mi smo kraljevi ljudi, a ne njihovi - to je i majstor jednom kazivao.

GEGUŠ: Kraljevi, kraljevi!

BLAŽ MESAR: Jesmo.

KOLOSEK: Mi nismo njihovi. Imamo mi svoja prava.

GAJ: A, šta! Nemojte ljudi, uludo govoriti!

BLAŽ MESAR: Kako uludo?

GEGUŠ: Šta uludo?

Buka. Svijeta je sve više otraga, osobito na prozoru.

KRAFT: Čujmo majstora!

TOMA: Ne, ljudi, ne radi se sad o tom, čiji smo i jesmo li dužni zahvalnost ovomu ili onomu. Ne radi se ni o tom, hoćemo li stradati od naroda, što smo kaptolski ili nismo - nego o tom, jesmo li i sami s e b i dužni štogod. Eto, kad ja učinim zlo, mene boli. Ja ne pitam što će na to ovaj ili onaj, bio on sudac ili svetac. Pa tko od mene ište da činim ono, što mene boli i što druge boli, taj ne misli dobro ni meni ni drugima i toga ja nisam dužan slušati.

BLAŽ MESAR: Istina je. Oni - s Kaptola. Oni to traže.

TOMA: Zašto su oni ljudi ubili Imbru, zašto su htjeli ubiti i mene? Jer su mislili, da se zlo mora plaćati zlim i jer su ih tako naučili oni, koje Isus uči: "ako te udare po lijevom obrazu, a ti im namakni desni." Ne, ne treba da namaknemo ikoji obraz, ako ne budemo udarali ni ja, ni ti, ni itko drugi. Ako nitko ne bude udarao, neće nitko obraza ni podmetati. - To je htio reći Isukrst, ali su mu ljudi riječi izvrnuli, kao što su izvrnuli sve, što je dobro...

KOLOSEK: Pravo govori.

GEGUŠ: Govori majstor bolje od ikojega popa.

GAVRAN: A šta pop?!

GAJ: E, majstor Toma, vidim ja, kud ti šibaš. Ti sve ovamo pa onamo, a nećeš pravo da kažeš, što misliš. Ali ja to vidim. Tebe nema već više nedjelja u crkvu. To znadu svi - i mi i oni na Kaptolu...

KOLOSEK: Ima nas takvih i više.

ANA Gaju: Šta sad ti to, susjede?

GAJ: Ti se, majstore, na nas obaraš. Kažeš: griješimo, radimo krivo, zlo. Mi ako griješimo, a ono odemo i u crkvu, pa se pomolimo i pokajemo. Ali ti si smislio jedan grijeh, koji se ne da okajati. Ti si namislio udariti na Crkvu, na vjeru i one, koji ju propovijedaju i koji su zato namješteni, da ju propovijedaju i brane.

Gibanje negodovanja.

ANA: Tko to može reći?

TOMA: Pusti, majko, pusti!

KRAFT Gaju: Oprosti, majstore, ali o tome sad nije ovdje govoriti.

GAJ: Ja govorim, što mi je na srcu i što čujem. Da, nešto ti se ne dopadaju. Svijet govori, da su ti se zamjerali zato, što nisi dobio propovjedaonu u posao -

TOMA: Ha, ha!

GAJ: Zamrzio si na njih, nećeš da istupiš otvoreno, već ovako. - Nećeš da pravo rekneš, koja je. Šalješ martinšćinu po svom momku, nema te na Kaptol, nema te, kad se predaje desetina.

KOLOSEK: Ali zato majstor ne uzimlje dinare, kad sirotinju sudi.

KRAFT: To je ono.

GAJ: U crkvu ne dolaziš i ne slušaš riječi svećenikovih; a govori se, da se već odavna nisi ni ispovjedio ni pričestio. Ne postiš. Mi smo prvi susjedi Kaptola, a ti naš sudac. To ipak, ja mislim, nije u redu.

TOMA: Jest, istinu govoriš. Ja ne idem na misu, ja ne postim, ne ispovijedam se. Ali reci mi, susjede Gaju, reci mi ti ili neka mi kojigod od vas rekne, jesam li gori, otkako ne polazim crkve, otkako ne postim? Jesam li odonda zanemario bilo koju od svojih dužnosti kao građanin, majstor, brat vaš i čovjek?

SVI: Nisi! Nisi!

KOLOSEK: Ti si naš, kakav si i bio oduvijek - naš si i majstor i sudac i brat!

TOMA: Jest, braćo, vaš sam, pa hoću da to i ostanem. Ali sada ću se evo prvi put ponijeti i kazat ću: Braćo moja, ja sam sada b o l j i . Vredniji sam i čestitiji u svojim očima, jer Boga ne obmanjujem, jer ga ne varam. Bolji sam. Ali ne zato, jer bih se bojao kazne. Ne! Bolji sam, jer mi to nalaže moj razum. I on mi kaže, da Bog n i j e s t r a š a n , d a n i j e s u d a c našim djelima -

GAJ: Ti huliš Boga! Zar ne stoji pisano, da će nam svima na Sudnji dan suditi i nagraditi dobre, a zle kazniti.

TOMA se ne obazire: Ne zavaravajmo se. Ne dajmo se plašiti strogošću Božjom. Životinju treba bičem straha tjerati, a djecu lijepim riječima obmanjivati. Nemojmo misliti, da se može s nekoliko duplira i misa grijeh okajati, i da se može s nekoliko riječi, pa bile one baš i molitva pokajanja, zlo popraviti.

KRAFT: Jest, pokaju se, a onda opet griješe nanovo!

TOMA: I post i pričest i crkva i molitva i bezbroj drugih obreda, sve je to ona zemlja, kojom su Imbru zasuli. Skinimo tu zemlju, pa upoznajmo i slijedimo pravu istinu i riječ Božju. I bit ćemo bolji i bit će nam bolje. Oslobodimo se svega, što od nas čini bezvoljne lutke, što nas izjednačuje s djecom i životinjama. Svega se oslobodimo!

GAJ: Majstore, što ti to govoriš!

KOLOSEK: Istinu govori!

HEJMOV: Pravo govori! Osloboditi, osloboditi se treba svih onih, koji nam ne daju, da poživimo kao ljudi.

BLAŽ MESAR: Šalju nas u krv, a onda nas tjeraju na ispovijed.

KOLOSEK: Ne trebamo od njih ništa. Sami ćemo se brinuti za spas svojih duša.

KRAFT: Ispovijedat ćemo se jedan drugomu i moliti jedan drugoga za oprostjenje - tako je nas, svoje kalfe, učio majstor.

HEJMOV: A kad njih ne budemo trebali, nećemo trebati plaćati ni desetine.

ANTA BLAŽEV: Ni martinščine!

LJUDI se užagorili.

NETKO IZ PUKA: Otjerat će nas sa zemljišta.

BLAŽ MESAR: Ne smiju!

KOLOSEK: Pa neka nas otjeraju! Mi smo obrtnici i nać ćemo svagdje svoju koricu.

NETKO DRUGI IZ PUKA: Proklet će nas!

KOLOSEK: Neka nas prokunu! Mi se toga ne bojimo! Nećemo da budemo životinje, nećemo da budemo lutke i djeca.

MNOGI: Nećemo, nećemo!

GAJ: Ljudi! Što vi to govorite! Kud ste udarili! Zar ste zaboravili na onu naredbu, što ju je biskup dao pribiti na sva crkvena vrata ove biskupije - vadi prijepis iz džepa i čita - i u kojoj naređuje za sve one, koji zaboravivši Boga nastoje svojim opakim djelima proždrijeti Hristovu sirotinju ili ju obeščastiti, a jadni ne pojimlju, koliko si zlo navlače na glavu, prema onoj: bezbožnik kopa jamu, i sam pada u nju.

Toga radi, da svaki svećenik ili svjetovnjak koje mu drago časti ili ugleda, koji bi se usudio prkositi, buniti, strku činiti ili nasilje, zasjedati, urotu potpirivati, tajne sastanke držati, napadati na biskupske posjede ili javno proglašivati buntovne zaključke ili koga u slična bezdjela snubiti ili poticati, savjetovati ili štititi protiv biskupa, njegovoj crkvi, njegovim činovnikom i pristajama, da osim osvete Božje, potpada pod crkveno izopćenje.

I onda dalje: "Zatim, da se svaki koji u takovoj pobuni sudjelovao bude, lišava svih zemljišta."

SVI: Znamo, znamo.

KOLOSEK: Nismo mi toga zaboravili.

HEJMOV: Ali se svega toga i ne bojimo!

TOMA: Ne tako, braćo moja! Mi bi se toga morali bojati, kad bi se htjeli buniti, kad bi htjeli tuđe, bilo to biskupovo ili kaptolsko ili čije drugo otimati, nasilje činiti ili što slično. Ali mi to ne mislimo. Mi upravo hoćemo, da se nasilju otmemo; nasilju i krvarenju, himbi i nepoštenju, na koje nas navode drugi, oni, koji su nam postavljeni za naše duhovne i zemaljske gospodare.

GAJ: Treba i toga. Tko je protiv Kaptola, taj je i protiv vjere. I Gričani su protiv vjere. U njima treba vruga utući.

TOMA plane: Lažeš! Nigdje Krist ne kaže, da treba u kome utući vruga! Prema ljudima: Ne slušajte ga ljudi! Ovo iz njega govore drugi.

BLAŽ MESAR: Jest, tako nas uče na Kaptolu. Tako su nam svaki dan govorili, dok nismo postali živina, kako to majstor kaže.

TOMA: Krivo su učili, krivo su govorili. I Novoveščan i Gričan, Kaptolac i posljednji Svetošimunčan - svi smo mi braća. I oni iz Trnova Luga.

SEDINA: Evala majstore! Stište mu ruku.

TOMA: Ja eto kažem, da se svi ljudi, koji dobro misle, sjedine - da se ne krvavimo više.

SEDINA: Da, da. Svi smo mi braća.

8. prizor

PRIJAŠNJI. Gričanin GRGA. BENKO.

Otraga slijeva čuje se buka i vika: Udri Gričana! Udri Gričana! Ubij ga! - Onda opet krika i smijeh ljudi, žena, djece. SVI pažljivo slušaju.

KRAFT poletio prema vani: Šta je to? Vode Gričana. Okrene se spram majstora.

KOLOSEK: Gričana!

SVI su se zgedali kao u neprilici. Neugodna pauza. Za te se pauze vidi i odrazuje na svim licima, po kretnjama, da ih je nemalo sve spopala želja, da se obore na Gričana - ali im je još svima živo u ušima ono, što su maloprije od majstora čuli: da su svi braća i da se ne smiju krvariti.

GAJ: Ha, taj će sad platiti!

Vidi se, kako DVIJE KAPTOLSKE SLUGE vuku Gričana Grgu, stežući ga remenjem. DJECA još dalje urlaju. SVI osim Tome, Ane i Kraftha skoče i jedan tren zlorado gledaju taj prizor otraga. Vika: Udri ga! Udri! - još se čuje.

TOMA otraga: Evo ljudi, nije li to sramota! Vuku čovjeka, kao vola pod sjekiru. Stanite! Pustite toga čovjeka!

KRAFT skočio otraga: Ej, vi - čujete! Ovamo!

BENKO: Nećemo! Vodimo ga na Kaptol. Taj je naš!

KRAFT: Šta? Nećete?! Morate! Majstor zapovijeda! Izide van i tamo prisili sluge, da Gričana dovedu k majstoru.

TOMA prema ovima u sobi: Ljudi, šta ste skočili! Ili ste zaboravili, što smo govorili ovaj čas?

BLAŽ MESAR: Ma kuda ga vrag nosi s Griča amo...

TOMA slugama: Odvežite toga čovjeka!

GAJ: Pazi, majstore Toma, što radiš! Nisi u pravu.

TOMA: Smjesta odvežite - ili ću ja sam.

BENKO: Ne smijemo. Vodimo ga na Kaptol.

TOMA: U Novoj smo Vesi mi gospodari.

BLAŽ MESAR pograbi slugu za ruku: Hoćeš ga odvezati! Ili ne znaš, da si u Novoj Vesi, a? Odveži ili ćeš odmah - Zamane rukom.

BENKO: Odvezat ću, ali vi ste krivi. Odvezuje Gričanina.

GAJ: Majstore Toma, ja ne primam odgovornosti pred Kaptolom za ovo, što si sad uradio. Nisi u pravu. Ode i s njim dva, tri čovjeka straga.

TOMA: J a ju primam!

9. prizor

PRIJAŠNJI bez Gaja.

BLAŽ MESAR govori s Gajem: Šta nije u pravu? Ili zar mi nemamo naših pravica? A ljudi?

SVI OTRAGA: Imamo.

LJUDI se otraga svi sjatili u polukrugu. Ima ih mnogo i oko prozora, pa se NEKI natiskuju i preko prozora.

TOMA Gričaninu Grgi: Čiji si ti, momče?

GRGA ništa ne odgovara, već zbunjeno omahuje glavom.

BENKO: Ništa neće da govori. Ali znamo mi čiji je.

TOMA: Eto, kako ste u njem utukli sliku i priliku Božju. Kaži, dijete, čiji si?

BENKO: Momak je od majstora Martina Kuzmića s Griča, onoga, što je neki dan s drugima provalio u Kaptolsko trsje... Danas smo ga dočekali u grmlju kod Medveščaka... On je najjače harao.

TOMA: On je harao trsja, a ti si - i mi smo svi njima palili kuće. A ti sad hoćeš njega da utučeš, pa da onda drugi momak Kuzmićev tebe gdje uhvati, pa sa tebe živoga kožu zdere, onda opet naš koji njima...

BENKO: Mi smo dobili taku zapovijed.

BLAŽ MESAR porugljivo: Od kanonika, je li?

TOMA: Jadno je, da mi nismo bolji od ovih slugu. I nama se zapovijeda, da hvatamo i mrcvarimo ljude.

BLAŽ MESAR: Nećemo više.

SEDINA: Nećemo ni mi!

KOLOSEK: I nemojmo! Reći ćemo im jasno, da mrcvarenja više nećemo.

SVI: Nećemo!

TOMA Grgi: Hajde, brate, sad - pokazuje nalijevo - hajde preko ovih mojih vrtova, znaš...

GRGA: Znam. Hoće da mu poljubi ruku. Hvala, majstore!

TOMA ne da ljubiti ruke: Pa pozdravi majstora Kuzmića, reci, da ga je pozdravio majstor Toma.

GRGA: Hoću, majstore... Ode otraga lijevo.

TOMA slugama: A vi pozdravite gospodu vašu i sve im ispričajte, što ste čuli i vidjeli. Ja se ne bojim za ono, što radim. Ovako ćemo odsad svi!

ANA ide k Tomi: Pazi, sine, što radiš!

TOMA: Pusti, majko!

SLUGE odu otraga, pa desno.

10. prizor

PRIJAŠNJI bez Grge, Benka i slugu. Poslije JEDAN MOMAK.

TOMA: Nije li ovako ljepše? Ne osjećate li, da ste svi učinili nešto dobro? I vi svi, što ste vikali: "ubij ga, ubij - Gričanin je?" Nije li ovako ljepše?

KOLOSEK sasvim ko postuđen: Jest ljepše, majstore.

SVI u tihom žamoru: Jest! Jest!

TOMA: Pa da ovako svaki nas dalje radi, da praštamo, da ne idemo u krvoprolie - znate li, što bi smo postigli? To, da nam onih na Kaptolu ne bi ni trebalo...

BLAŽ MESAR: I ne trebamo ih!

ADAM DUGI: Barem ne bi trebali plaćati desetine...

ONI OTRAGA naizmjenice: To, to! - Desetina, desetina! Gdje li su kopuni?... Jaja, sir, hljebovi!... A mlinovi?... A kamo dinari!

TOMA: Ne radi se tu, ljudi, o desetini. Radi se o tom, da smo mi svi braća, da smo ljudi i da svagdje u čovjeku vidimo čovjeka. Ljubiti se moramo. Ovako, kako smo dosad živjeli, ne valja, makar to zapovijedao ne znam tko. Ovako se dalje ne smije i makar ja glavu svoju dao. - Noćas sam se samom sebi zakleo, da ću svagdje i svagda raditi i govoriti o tom, da u čovjeku moramo svladati živinu, što žeda krvi. Učinite i vi tako! Danas je sajam. Ima tu ljudi odsvakud. Izađimo sad među njih, pa ćemo im svi govoriti.

Iz daljine opet užasna buka i vika. NEKOJI istrčaše iz kuće. SVI gledaju prema onoj strani, odakle dopire buka.

ANA: Isuse i Marijo!

TOMA je prišao k vratima.

NETKO OTRAGA: Vuku ga, vuku! Mrtav je!

NEKI MOMAK gura se kroz svjetinu, što se sakupila pred vratima i pred kućom. Sav je zadah-tan, viče promuklo od srdžbe: Majstore, majstore, ubiše ga! Ubiše onoga momka, što si ga čas prije pustio. Gričana Grgu!

SVI su jedan čas zbunjeni, a osobito majstor TOMA, KOLOSEK, KRAFT, ANTA BLAŽEV. Majstor kao da ga je grom ošinuo. Iza pauze upita mirno.

TOMA: Tko ga je ubio?

MOMAK: Isti oni kaptolski vragovi! TOMA se vraća u sobu, a s njim i momak i svi ostali, da čuju. Čim su izašli odavde, potekli su za njim. Dolje kod Medveščaka mal da ga nisu dostignuli. Al nije mogao preko, nego zakrene gore i tu ga baš pred Sv. Ivanom uhvatili i utukli. SVI su razbješnjeni. Sad su ga odvukli na Kaptol.

KOLOSEK bijesno: Zar na novoveškom tlu ubiti čovjeka kojeg mi ne damo! Zar se tako poštivaju naše pravice!

BLAŽ MESAR: To se mora osvetiti! Za njima! Još ćemo ih stići.

Pauza. SVI gledaju majstora.

TOMA mirno: Ne ljudi, nećemo za njima. Mrtvomu ne pomogosmo, ali sebi moramo pomoći! Vidite li sada, što sam vam govorio! Zna li, što vam je raditi!

NETKO što se nalazi u skupu naroda nedaleko vrata, te može vidjeti niz ulicu: Majstore, evo teklića s Kaptola, a i majstora Gaja s njima.

SVI se okrenu spram vrata.

SEDINA: Sigurno nosi poruku za navalu.

ANTA BLAŽEV: Nije jutros zvonilo badava na Kaptolu.

KOLOSEK: Ako je to, onda badava šalju teklića.

BLAŽ MESAR: Mi naših ljudi ne damo.

MNOGI: Ne damo, ne damo.

Uto je ušao GAJ s teklićem.

11. prizor

PRIJAŠNJI. GAJ. TEKLIĆ s Kaptola.

NEKI OTRAGA: Čujmo, čujmo!

BLAŽ MESAR Gaju: Šta je?

GAJ uzimlje tekliću pergamenu i čita: "Nek čuje sudac novoveški majstor Toma, nek čuje prisežnik majstor Kolosek, te ostala poštovana gospoda kaptolske općine, Nova Ves, da je zbor prečasnih kanonika zaključio, da svaka kuća novoveške općine pošalje doveče svoje oružane ljude na Kaptol. - Naša sveta vjera..."

BLAŽ MESAR ga prekida: Jest, sveta vjera, da se udari na Grič, je l'?

ADAM DUGI: I opet orobi kakav trgovac.

ANTA BLAŽEV: Popali Šošarska Ves.

HEJMOV: U ime svete vjere!...

KOLOSEK: Nećemo, ne damo naših ljudi!

SVI OTRAGA: Ne damo, ne damo!

TOMA gromko: Nek prisežnik majstor Andrija javi prečasnoj kaptolskoj gospodi, da općina novoveška neće dati nikakvih ljudi!

BLAŽ MESAR: Tako je!

MNOGI: Tako je!

GAJ: Ljudi, nemojte tako. Vi ste danas tu zavedeni, ugrijali ste se, pa govorite što pravo i ne razumijete! Kaptol je u pravu.

Otraga buka: "O, o!"

GAJ: Doveče ćete se ohladiti i promisliti. Vi znate, da smo mi svi i naši oci dobrotom Kaptola dobili slobodna naselenja u ovoj Novoj Vesi, da su se već naši oci obvezali -

ANTA BLAŽEV: - davati martinšćinu!

GAJ: I sa svojim ljudima priskočiti u pomoć Kaptolu, kad to ustreba.

KOLOSEK: Jest, ali u stvari pravednoj -

GAJ: To nigdje ne piše.

KOLOSEK: Ali to svaki, tko pravedno misli, zna.

GAJ: Vi dakle nećete?

Majstor TOMA se za toga prepiranja povukao na stranu do svoje majke i promatra sve šutke.

KOLOSEK:

BLAŽ MESAR: Nećemo, nećemo!

ADAM DUGI:

ANTA BLAŽEV:

GAJ iza male pauze: A znate li, što vas onda, čeka?

KOLOSEK: Znamo!

BLAŽ MESAR: Al ne marimo!

GAJ okrenuvši se prama narodu: Ljudi, znate li, da će na vas udariti prokletstvom.

KOLOSEK: Nek nas prokunu!

KRAFT: Ali nas Bog neće prokleti!

SEDINA: Bog ne proklinje, Bog je dobar!

GAJ opet prema narodu: Ljudi, znate li što to znači?

MNOGI: Znamo, znamo!

GAJ: Bit ćete izopćeni iz Crkve.

KOLOSEK skoči pred njega: Nećemo ih barem trebati slušati ni u crkvi.

ADAM DUGI: Barem ćemo ih se tako sasvim riješiti.

GAJ: Zvona vam neće zvoniti!

KOLOSEK: I ne trebamo ih. Nismo ih ni čuli, osim kad su zvala na bunu i palež.

GAJ: Mrtvaca vam neće opjevati!

KRAFT: Sami ćemo ga opjevati!

GAJ hoće još nešto reći.

KOLOSEK ga prekine: Znamo, što nam još hoćeš kazati. Ne trudi se, susjede Gaju, sve ti je uzalud. Mi hoćemo da budemo slobodni ljudi!

HEJMOV: Slobodni, slobodni hoćemo da budemo.

GAJ ode s nekoliko ljudi van.

KRAFT okrene se k Tomi: A majstor će biti naš sudac i učitelj.

KOLOSEK: O, majstore naš, sada te razumijemo.

ANTA BLAŽEV: Sad te dvostruko ljubimo.

OBOJICA, zatim SEDINA, BLAŽ MESAR, ADAM DUGI i još NJEKOJI iz skupine tišću se k njemu, stišćuć mu tronuto desnicu. MAJSTOR stupa naprijed.

TOMA: Ljudi moji i braćo moja! Srce bih vam svoje dao, da u nj zagledate i vidite radost, koja u njem vlada. Još noćas, bilo je prepuno boli. Dok sam prolazio kraj pustih selišta i premnogih garišta, oko mene bila se spustila gusta tama, a meni je bilo, kao da još uvijek grčevito stišćem u rukama onaj krst, što su ga zaboli Imbri u glavu. I što sam dulje mislio, bivao je krst sve veći i veći, a nije više bio zabit samo u jednu glavu, Imbrinu, nego u glavu svih nas, u glavu svih onih, koji su zasuti zemljom. Zaželio sam tada divske ruke, do neba dugačke, a jake kao u Boga, da razgrnem onu zemlju, da iščupam onaj krst i da spasem čovjeka. Zaželio sam sebi tisuć ruku, koje bi mi pomogle i zavjerio sam se, da neću prije mirovati, dok ih ne nađem. Vi mi evo pružate vaše, žuljevite, izmučene. Ja ih primam. Posegnut ćemo, razgrnut ćemo i spasit ćemo čovjeka.

Ja vjerujem.

Dok je TOMA govorio, okružili su ga KOLOSEK, BLAŽ MESAR, ANTA BLAŽEV, ADAM DUGI, SEDINA, HEJMOV i svi su mu pružili desnice, a ON nekolicini i odvraća stiskaj. Od ostalih su također mnogi pružili ruke spram njega, kao da ga pozdravljaju. Kad doreče zadnje riječi, protisne se do njega MAJKA, koja je sve to vrijeme postrani stajala.

ANA prihvativši mu glavu objema rukama: Sinko, jedini moj sinko, što si uradio?...

Zastor.

ČIN DRUGI

Pozornica kao u prvom činu.

Pada sumrak.

1. prizor

TOMA. KOLOSEK. BLAŽ MESAR. KRAFT. ANA.

Otraga slijeva dolazi TOMA s Blažem i Kolosekom, a zdesna iz radionice nadode KRAFT. SVI se u razgovoru ustave na vratnim stepenicama. ANA je u sobi naprijed, ali okrenuta spram njih sluša, što razgovaraju.

TOMA prema Blažu i Koloseku: Sad ćemo znati! Kraftu: Je li tko dolazio od Kaptola?

KRAFT: Dva puta je teklić dolazio: "neka", veli, "majstor Toma dođe na Kaptol."

BLAŽ MESAR: Pobjali su se.

TOMA: Tko zove?

KRAFT: Zbor kanonikâ. I naš je župnik bio popodne i pitao za te majstore.

KOLOSEK: I naš novoveški župnik?

KRAFT: Da.

TOMA: Što si im ti rekao?

KRAFT: Bili smo majstorica i ja.

ANA: Župniku sam rekla, da ćeš se valjda do noći vratiti. Ide po svijeću, zapali je i metne na stol.

KRAFT: Na Kaptol tako isto: da te nema.

TOMA: Dobro je. Blažu i Koloseku: Oni čini mi se misle, da se radi samo o tom, hoćemo li dati ljude, kad budu htjeli na koga navaliti.

KRAFT: Na Griču već svi znadu, da se Nova Ves digla na Kaptol.

KOLOSEK: To njih najjače peče: njihovi ljudi - pa se digli!

BLAŽ: Da, njihovi ljudi - ali ne njihove služe! Možda samo Gaj i ono nekoliko kuća, ali drugi ne.

KRAFT: A bio je, majstore, tu nedavno i majstor Kuzmić s Griča. Ne znam, što je htio.

KOLOSEK: Ali znam ja. Spremaju se i oni, da protjeraju popove. Popov će toranj razoriti, da im nikad više ni jedan ne dođe.

TOMA: A kod mene su jutros bili ljudi od Čazme i od Ivanića. Đuro Hejmov i Nikola Gavran govorili im o tom, što smo im Novoveščani odlučili. Sve sami odlični ljudi: kunovnjaci. I svi kažu, da će uz nas, da će i oni tako.

KOLOSEK: A k meni su došli Oborovčani, pa ljudi iz Vrblja - pa sve tamo od Save.

BLAŽ: Tako, tako! Čitava biskupija treba da ustane!

TOMA: Samo sve mirno: bez buke i krvi. To će njih najviše peći, budemo li se trijezno i mirno našli svi kao jedan. Pa kad nas svi stanu slijediti, osjetit će se valjda osamljenima. Tko će biti uz njih?

BLAŽ: Plemići.

TOMA: Neće. I to ću vam, ljudi, iskreno reći. Ja sam jutros dobio poruke od plemića Jakova, Ivana i Petra s Hotnje, pa od Stjepana Opojeva i Ivana Vrbanova od Križevaca. Ne znam, kako su dočuli za me, ali me pozdravljaju, kao vođu ustanka i - čujte - obećavaju vojsku!

BLAŽ: Pa šta si im ti odgovorio?

TOMA: Poručio sam im: ovdje nema bune, niti sam joj ja vođa. Ni vojske nam ne treba, Krist za svoju nauku nije trebao vojske. Nismo se mi digli na Kaptol zbog desetine i martinščine, već zato, što nećemo, da se dulje ovaj narod poživinčuje.

BLAŽ: Znaš, majstore, ti nemoj misliti, da se čega bojim, ali samo hoću da rečem: uz njih će biti i kralj i vojska!

TOMA: Vojskom i silom neće oni probuditi ljubav, niti spram sebe, niti spram vjere.

ANA: Ali ima, sinko, osim vojske u njih još nešto jače.

TOMA: Što majko?

ANA: Sila jača od vojske: crkveno prokletstvo!

KOLOSEK: Do sada još nisu nikad proklinjali svoje ljude.

BLAŽ: Pa nek prokunu! Šta zato!

KRAFT: Da, nek prokunu.

KOLOSEK: Ako nas udare prokletstvom, pa će ga i skinuti.

TOMA: Prošla su, majko, vremena, kad su se ljudi toga bojali. Eto vidjela si onomad, kako ljudi o tom misle. Oni su u čovjeku ubili vjerovanje, jer nisu pazili na to, što sami rade. - A je li se mnogo naroda skupilo na tratini?

KOLOSEK: Sva je tratina puna. Hoće da ti dođeš, da im govoriš.

TOMA: Dobro. Vratite se k njima, umirite ih. Recite im o čem se radi. Ja ću pričekati kalfu, a onda ću i ja doći.

BLAŽ Koloseku: Ajdemo, Luka.

TOMA: Ajte, ajte, ljudi. Samo mirno. Da ne bude bune nikakve!

KOLOSEK: Ajdemo. Onda, majstore Toma, doviđenja!

BLAŽ: Doviđenja! A ako dođu kanonici k tebi: javi nam!

OBOJICA odu otraga lijevo.

TOMA: Javit ću. Doviđenja!

2. prizor

TOMA. ANA. KRAFT.

KRAFT: Bili su ovdje i kmetovi iz Sv. Šimuna. S njima je, majstore, najteže. Oni pravo ne razumiju: oni bi samo, da se ruše kurije, i da ne davaju toliko, koliko daju. A kunovnjaci kaptolska bi trsja.

TOMA: A jesi li im rekao, da se ne radi o kaptolskim imanjima, ni o desetini?

KRAFT: Jesam, ali oni pravo ne razumiju.

ANA: Teško će to, sinko, razumjeti oni, koji te u dušu ne poznaju.

TOMA: Razumjet će oni, majko - sve malo-pomalo.

KRAFT: I onda - majstore, još da ti nešto kažem, što nisam htio pred drugima.

TOMA: Mogao si, Vrbane. Mi nemamo nikakvih tajna.

KRAFT: Pretrglije - ili ne znam tko - razglasili po narodu, da ti imaš u tvom ormaru nekakovu povelju od kralja Bele, a u njoj stoji, da biskup i Kaptol nemaju prava brati desetine, da su dakle brali proti zakonu. Po tom oni više neće da daju desetine, pače još će tražiti, da im se povrati, što je dosad ubrano. "Neka se", vele, "vrati narodu sve, što je krivo ubrano."

TOMA se prenerazio: Kako to mogu misliti?

ANA: Eto, sve ja vidim: bit će kao i kad se tvoj pokojni otac digao na Kaptol.

TOMA: Drugačije je ono bilo, majko. A osim toga, njega Kaptol nije trpio već zato, što se raspopio. Kraftu: Nego ti sada odmah otiđi i saberi sve kalfe. Ja vas hoću imati ovdje još prije noći. Nas još večeras čeka velika zadaća. Treba da se dogovorimo. Netko je upleo svoje prste. Ali samo ako ljudima razjasnimo o čemu se radi, sve će biti dobro. Ljudi osjećaju, znadu da ih nešto tišti, ali još svi pravo ne znaju, što je to. Idi, dovedi kalfe, kazat ću im, što treba raditi.

KRAFT: Idem, majstore! Ode otraga lijevo.

3. prizor

TOMA. ANA.

TOMA sjede za stol, a majka mu iznese nešto jela. Mala pauza: Cijelo im popodne govorim, majčice! A da vidiš te ljude, kako to sluša! Sve im lica gore od veselja, od sreće - kažem ti, ovo je najveseliji dan u mom životu. Nikad nisam ni sanjao, da će ljudi ovdje, pred nosom Kaptolu - tako svi osjetiti ono, što je mene već tolike godine mučilo. A što sam se najviše bojao, dirnuti im u vjeru, u ono, znaš, što zovu vjerom - pa eto Andriju Gaja i ne gledaju. Jedva je šest kuća uz njega i to onih, što su obvezani Kaptolu.

ANA: I mi smo mu, sinko moj, obvezani.

TOMA: Nismo. Ja svetaca više ne pravim. Pravit ću radje igračke ili nakite. Nešto, što ljude male i velike veseli. Al svetaca više neću.

ANA: Vidim ja to, sinko, vidim.

TOMA: Ne mogu više sveca izdjelati. Ima više nego tri mjeseca, što sam jednoga započeo; samo sam mu glavu načinio - a onda... onda sam mu se nasmijao i on, čini mi se, i on meni! - Onda sam ga bacio!

ANA: Nije to dobro, sinko.

TOMA: Ne mogu drukčije. Došao mi na san. On, baš taj kip. To jest, ne kip, već sâm svetac glavom. Sveti Pavao. Ne u oblaku, ni u zraku, već onako, kao ja s tobom. Prišao do mene, pa mi veli: "I nemoj mi više kipa praviti! - nemoj!" - "Ljudi će se klanjati onome tvome drvetu i ljubiti ga, a ne mene. Pa ne treba ni da se meni klanjaju! Neka me imaju u srcu. Neka se l j u b e međusobno, kao što je Krist učio. Nemoj", veli, "praviti kipova, jer će te Krist protjerati korbačem, kao one trgovce iz hrama."

I, majko, ja sam se prenuo od sna i vidio: sveti Pavao ima pravo. Ja sam prosti trgovac. Za Sv. Pavla cjenkam se s pretrglijom, pretrglije s ljudima. Bacaju ga po kolima. - Ma smiješno je to, majko, i nedostojno. Baš nedostojno nas i svetoga Pavla.

ANA: Jest, sinko, kad ti ovako kažeš - -

TOMA: To, vidiš, moraju znati svi. S tim su otrovali narod. Da, onaj narod u Trnovu Lugu. Mislili su, da treba Imbri zabiti križ u glavu, a mene poštediti, jer svece gradim.

ANA: Sinko moj, možebiti i jest tako, ali nemoj t i - Nemoj se ti plesti u to kao glavni. Neka drugi o tom vode računa.

TOMA: Ne, ne - baš ja! Ja koji sam onaj krst držao, dok su ga zabijali Imbri u glavu. Koliko su me puta već prije znale snalaziti ovakove misli, ali nikad n i s u bile tako jake, kao baš poslije one noći. "Tu valja ustati! Treba izvući onaj krst! T o b o l i !"

I da me nisu htjeli ovdje slušati, ja bih bio pošao dalje. Ostavio bi sve, išao do nakraj svijeta, dok ne bi našao ljudi, koji bi me slušali.

ANA: Ma, Toma - govorimo mirno, dijete moje. Reci mi, što to tebi treba? Zadovoljan si i, hvala Bogu, dobro nam je. Svi te poštuju. U svem pitaju: "što će reći majstor Toma, što će reći majstor Toma?" I mene štuju svi. Mogu reći: sretni smo.

TOMA: Jest, majko, to je baš ono, što govorim. Mi smo sretni. - Ali zašto da budemo mi sami sretni? Neka budu i drugi! Mi moramo od te sreće dati i njima, drugima. Svima.

ANA: Pa ne daješ li dosta? Kolike si po Novoj Vesi već pomogao i dinarima i hranom i svim, što imamo. Za svoje sudstvo ne uzimaš od ljudi ništa, a i savjetuješ ih u svemu.

TOMA: Više, majko, još više! Nije to u novcu, ni u savjetu! Treba im otvoriti oči. Razgrnuti onu zemlju, kojom su se zatrpali, jer to je, majko, ono pravo, prokletstvo, kojega oni ne vide, ali koje im sve pomalo otimlje dah.

Vani zazvoni "Zdravamarija"!

ANA: Kakovo prokletstvo? - Sveta "Zdravamarijo"! Prekrsti se. Otac govori iz tebe. Nitko drugi. I on je baš tako govorio, pa su ga prisilili, da se raspopi, da bude običan čovjek.

TOMA: O, kako mi je draga njegova uspomena! Odbacili su ga, zaprijetili mu tamnicom, prisilili ga na šutnju. Ali ne, dušu mu ipak nisu ubili. Ta živi u meni.

ANA: O, sveti glasu zvona! Čuješ li kako milo zvoni Blaženoj Gospi na čast.

TOMA: Ne, majko, ne zvoni milo. Meni ono dozivlje u pamet mnogi čas, kad je pozivalo na bunu, na krvarenje i palenje. Meni je i to zvono omrzlo, kad znam, da zvoni iznad naših glava. Pa šta je na koncu u tom zvonjenju? Eto slušaj! Ništa! Tin-tin! Tin-tin!

Zvonce još sveudilj zvoni.

ANA: Nemoj, sinko, nemoj. Ne griješi duše!

TOMA: Majko, ti znaš, da je u meni vjera velika i žarka. O, jest! Ona djetinja, kako si me učila ti i moj pokojni otac. Ona velika, dobra vjera, koja je isto što i ljubav, koja bi ogrčila sve dobre ljude. A u tu ja vjerujem, u toj je Bog.

ANA: Zato ti je Bog i dobro dao.

TOMA: Ali je vjera bez dobrih djela mrtva. Ona je, kaže sv. Pavao, onda kao zvono, što zveči. Baš kaže: kao zvono... kao evo ovo, što sada zvoni. Ako je ta vjera u ustima, s a - m o u u s t i m a ljudi bez srca, onda je bolje, da je nema.

ANA ne odgovara ništa - prilazi do ormarića u kojem je kip, pred kojim se u početku prvoga čina molila; prekrsti se, klekne na klecalo i otvori ormarić. U ormariću nema više kipa. - Ništa ne rekne, samo pogleda sina pogledom punim boli.

TOMA komu je u prvi čas neugodno, brzo se sabere i pristupi k majci: Ja sam ga, majko, maknuo.

ANA: Zašto sine? Zar ti je bio na putu? Tolike je godine bio tu. - Toliko sam se puta pred njim molila. I ti, sine dok si bio dijete.

TOMA: Jesam, majko. Ali više nisam dijete. Otkad ih više ne pravim, teško mi ih je i gledati. Sve uvijek mi dolazi na pamet onaj san. "I nemoj mi više kipa praviti." - "Ljudi će se klanjati onom tvom drvetu, a u srcu me neće nositi." Te su nam kipove dali - oni. - Jednom su rukom rasturili među nas kipove, a drugom sjekire i mačeve. S jednom ubijaj, a s drugom se bij u prsa pred kipom. Maknimo kipove. Možda će onda oslabiti ruka, koja se laća sjekire i mača. Znaš, majko, dok sam danas tako govorio pred novoveškim kućama, svagdje su ih skidali. One iste, što sam ih ja pravio. Skidali su. To je bila moja pobjeda. - Pa zar da moj dom bude pošljednji, u kojem mrtva stvar ustupa mjesto živoj i beskrajnoj ljubavi. Oprosti, majko, ja znam, da i ti žarko ljubiš, da nisi kadra ni mrava pogaziti, al -

ANA: Dobro, sinko, ako misliš, da će te to usrećiti. - Samo pazi, da te ne snađe sudbina oca tvoga.

TOMA: To, što radim za sreću i oslobođenje svih njih - to me čini srećnim i veselim. Čini mi se, da bih za to i muke Kristove mogao podnijeti. Ne boj se, majko. Neće to ići krvlju, kao ono negda za pokojnoga oca, već sve lagano sigurno - bez oružja. Pomisli, danas je ovamo nagrnulo svijeta iz sve Posavine. I sve se to mirno sastaje, razgovara, savjetuje.

ANA: I ti, sinko moj, misliš da ćeš preko noći preokrenuti ono, što su godine i godine učinile? Iščupati ono deblo, što je već toliko korijenje pustilo? Ne može se to. Kad voće sagnjije, samo će pasti.

TOMA: Ako i nećemo mi - sada - to ja i ne velim, toliko sam razuman, ali drugi poslije nas: sinovi, unuci. P o č eti, početi se mora, a počeli smo dobro. Potresti treba voćku, nek ono, što je na njoj gnjilo, odmah otpane. To je ono, majko.

ANA: Doći će, sinko, vrijeme, kad ćeš se sjetiti mojih riječi. - Idem Franki Blaževoj, bolesna joj je majka. Kod vratiju: Zbogom Tomo!

TOMA: Zbogom, majko.

TOMI je neugodno, jer znade, da je majci učinio krivo maknuvši onaj kip, mada mu ona to i nije oštro spočitnula. Gleda za njom, a onda pogleda na ormarić, koji je ostao otvoren, prazan. Okrene se, pogled mu padne na evanđelje, što se nalazi na drugom ormariću. Uzme ga i stavi u ormarić tako, da se vidi veliki krst na korici knjige. Uto se čuje, gdje dolaze kalfe. TOMA zatvori ormarić s evanđeljem i pođe im ususret, vedar, veseo.

4. prizor

TOMA. KRAFT. ČUNKO. VENKO.

KRAFT: Majstore, sve je dobro.

ČUNKO: Gaja su stali njegovi ljudi ostavljati.

VENKO: Po svoj Novoj Vesi i Kaptolu jedan glas: narod, narod se oslobađa.

KRAFT: A tamo k mlinovima nanovo je došlo mnogo svijeta. Sve sa sjekirama i kosama. Čuli su, veli, da je na Kaptolu buna, da tebe, majstore, hoće Kaptol na muke udarati, jer si udario protiv Kaptola, pa su došli, da te brane.

TOMA: Dobri ljudi. Ne trebam ja njihove pomoći. Neće mi nitko ništa.

ČUNKO: Kanonici su u strahu. Sad smo vidjeli kmetove; bili su kod njih. Nekud su potišteni.

VENKO: Kanonici su, majstore, mislili još večeras doći k tebi.

TOMA okupi kalfe oko sebe: Nek dođu, djeco! Slušajte me! Došao je čas, za koji nismo mogli ni misliti, da je tako blizu. Ali baš zato treba da radimo razumno. Hvala vam, što ste me dosad pomagali, a molim vas, da me ne puštate ni odsad. Vi ćete sad opet zaći među narod. Narod je zaslijepljen, razjaren, a oružje je u njega. Mi ne smijemo raditi, kao oni na Kaptolu. Oni su još više raspirivali strasti, ali mi to ne smijemo. Treba ih poučiti: nemojte, ljudi, navaljivati na Kaptol, rušiti kurije, nemojte vi bjesniti na popove. Neće vam sinuti sreća, ako ubijete kojeg kanonika i ako ukinete desetinu.

KRAFT: Da, to je, majstore. Svi se bune samo na popove i na imanja, a ono o čem ti govoriš, to im nekako ne ide u glavu...

TOMA: Zato eto i velim, da ih poučite. Recite im: ako poubijate ove, doći će drugi. Ali u srcu, unutra, treba da se svaki nas od njih oslobodi.

KRAFT: Ljubav ćemo im propovijedati, kako si nas ti učio.

VENKO: A da za tu ljubav ne treba ni Crkve ni Kaptola.

TOMA: Tako, ljudi, tako. Budite apostoli moji. Otiđite među njih, ali još vam jednom velim: svaku strast umirite blagom riječi. Ta šta da vam drugo govorim: podajte im od one sreće, što smo ju svi uživali u ovom domu. Sve im lijepo, jednostavno razložite i mi ćemo u jednu noć više učiniti nego li su oni u - godine!

VENKO: Nisu se oni brinuli za narod. U svojim su kurijama sjedili, dobro jeli i pili i smišljali parnice i navale.

KRAFT: Zbilja, čuo sam majstore, da su te kanonici htjeli već izopćiti iz Crkve, staviti pod istragu radi krivovjerstva - ali da te je naš župnik obranio.

VENKO: Novoveški župnik?

KRAFT: Da. Vele, da su kazali, bit će bolje, ako se on sam savije, negoli, da ga mi skršimo. Narod ga - kaže - jako voli, pa bi za nj skočio.

TOMA: Prosto im raditi, što hoće. - Mene od moga puta neće odvratiti.

TOMA: Gle, to valjda dolaze s Kaptola.

KRAFT: Da, to su oni. Eto i Valenta pred njima.

Otraga zdesna nalijevo ide više KMETOVA.

5. prizor

PRIJAŠNJI. VALENT i poslije KMETOVI iz Kraljevca.

VALENT sav usopljen: Kažu, majstore, na Kaptolu, da si ti -

MAJSTOR: Što, sinko?

VALENT: Da si ti Antikrst - potari ga lme Isusovo. U ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Amen! Krsti se.

MAJSTOR: Tko ti je to rekao?

VALENT pokaže na dolazeće kmetove: Eto oni ljudi.

TOMA ga dobrodušno potapša: Dobro, dobro, Valente. Samo ti idi u radionu.

VALENT odlazeći: Pa ja ne znam, al tako kažu -

KRAFT: A šta ćemo s ovim, majstore?

TOMA: Pustite ga. Taj neće nikome ništa.

TOMA kmetovima, koji su se približili: Kamo ćete, ljudi?

1. KMET: Idemo svojim kućama, majstore Toma.

Popostanu malo pred vratima.

TOMA: Dosad su se moji Kraljevci k meni svraćali...

KRAFT: Pusti ih, majstore.

1. KMET: Jesmo, al odsad ne smijemo.

TOMA: Ne smijete?

3. KMET: Tvoja je kuća prokleta.

KRAFT: To ste, je li, na Kaptolu čuli?

TOMA Kraftu: Miruj, Vrbane. - Udite ljudi, pa pogledajte, je li prokleta? Udite. Poslušajte i drugo zvono.

1. KMET: Ova je, majstore: da te ne znamo, ne bi ušli. Sjećamo se, što si za nas učinio. Uđe u sobu, za njim i ostali, pa stanu oko stola.

TOMA: Ajte, ajte, ljudi, nećete se ošugaviti. Kalfama: Pođite vi i ostavite me s njima.

KALFE odlaze.

6. prizor

TOMA. KMETOVI iz Kraljevca.

TOMA: Pa sjedite, ljudi.

1. KMET: Hvala, nećemo.

TOMA: A zašto?

2. KMET izlaze: Svijet govori svašta.

TOMA: Pa dedte, što govori?

1. KMET: Da ti hoćeš dignuti bunu na Kaptol, da su te Gričani potkupili.

2. KMET: Da se sve sruši, i crkve i kurije.

3. KMET: Da se popovi protjeraju, a sva njihova imanja razdijele.

1. KMET: Da ne bude ni popova, ni vjere, ni ništa...

2. KMET: Zato smo sada i bili na Kaptolu.

1. KMET: Pa su nam kazali, da će se sada tući vrag pakleni s Crkvom Isusovom. Tko je za vruga, onaj će k majstoru Tomi, a tko je za Boga, onaj će uz Kaptol. Tako su nam govorili.

TOMA: Ljudi moji, niste dobro čuli. Nije tako. Neću ja ni bune, ni krvi; niti ja pitam, tko je na Kaptolu. Već eto što govorim. Čovjek je stvoren na priliku Božju i svi smo mi braća, a ipak se koljemo, kao nijema živina. I to je ono, braćo moja, što bi ja htio da prestane. A prestat će, kad budemo manje trčali u crkvu, manje se u prsa bili, a više ljubili. Šta nam koristi svaki se dan ispovijedati, pa još i više griješiti? To ja, eto, govorim - a nemojte skupa trpati vjeru i popove. Vjera i Bog je jedno, a popovi su drugo. Vjera je i Bog u nama, oko nas, a ne u popovima. Popovi su ljudi, kao vi ili ja.

1. KMET: E, majstore, ali oni su ipak slugе Božje i pomazanici Gospodnji.

TOMA: Zar nema i loših slugu dobrog gospodara?

2. KMET: - Ova je, majstore. Sve bi bilo dobro, ali vrag pakleni ne da čovjeku mira, pa ga danju i noću podbada, da se diže, da se buni na vjeru i Crkvu.

4. KMET: Ali, Crkvi katoličkoj neće ni vrata paklena nahuditi.

1. KMET sve većim žarom: I ako vrag uđe među ljude, pa se oni stanu dizati na Boga i na Crkvu Njegovu - onda treba i njih ubiti, jer su njihova tjelesa stanovi vražji.

3. KMET: Treba, treba vruga u njima pričepiti i oslabiti tako silu njegovu.

1. KMET: Poubijati sve one, kojima je vrag obladao, jer se oni uvijek muče. Antikrst hoće da ih prevuče na svoju stranu, a anđeli Božji opet na svoju.

1. [2.] KMET: Zato i jest Krist rekao: "bdijte i molite, da ne padnete u napast."

3: KMET: Pravo kažeš: moliti se, mnogo se moliti i patiti, to je eto sve, što možeš, dok si na ovoj zemlji, pa će ti biti veća plaća na nebesima.

4. KMET: Jadno je i teško na ovome svijetu. Kud čovjeku uvijek za petama vreba zmija, sam vrag, potari ga sveti krst, tuđ te je pritisnuo težak rad, pa se tako mučiš, ni živ, ni mrtav.

1. KMET: E, sve je to Božja volja. Kako On odredi, onako jest.

2. KMET: A mi smo ljudi grješni i slabi stvorovi.

TOMA: Ljudi Božji, to iz sebe ne govorite vi. Drugi iz vas govori. Netko, tko vas je još od djetinjstva učio te puste riječi. Drugi govore iz vas - a vas nema! I zato ste eto nesretni, zato vam je težak ovaj život. Malo-pomalo nestaje u vas čovjeka i postajete nijema uplašena živina. Najprije su utjerali u vas strah pred vragom i pred Bogom, a onda vas gone i mogu raditi od vas, što hoće.

1. KMET: E, majstore, treba se srdžbe Božje bojati. Silan je Bog i strašan u svom gnjevu. Treba mu se moliti bez prestanka, pokoru činiti, postiti i zadužbine praviti, jer smo grješni i slabi.

TOMA: Ljudi, zašto tako govorite? Zar niste nigda gledali ono Božje sunce, kad sine nad žitom i vinogradom? Ono nije suzna dolina! Niste li osjetili, da je miris onih sitnih trava ljepši od mirisa tamjana, da je pjesma ptičja i ljepša od ikojeg pjevanja u crkvi? Vidite: ono su glasovi Božji, ondje je Bog, a ne onaj u crkvi naslikan ili u kipu drvenomu, što sam vam ih ja negda pravio. Pa zar vam se tu Bog učinio strašan? Zar one boje, oni mirisi i glasovi nisu dokazi beskrajne dobrote i ljubavi? Nije Bog strašan! Jest onaj, o kojem su vam govorili s propovjedaonice i u ispovjedaonici, ali onaj, kojega vidite i čujete, kad zađete u polja - nije. Zar niste, slušajući ga u zujanju pčele i gledajući ga u granatom stablu, kao što i u sitnom cvijetu - zaboravili, da ste ma u čijoj službi? Zar niste onda osjetili, da su svi ljudi braća, da biste ogrlili sav svijet - da je nestalo iz vas svake mržnje, zavisti i klanja?... I to, vidite, to je molitva, a ne ono, što vi neprestano prebirete usnama, a misli vam možda već i ne idu k Bogu, nego se bave tim, kako ćete koga prevariti, komu što oteti, a onda upaliti voštanicu u slavu Božju. Eto, zato sam ja protiv takove molitve, protiv pustih riječi, protiv onih, koji to čine i druge na to napućuju.

Otraga su se pojavili PREPOZIT i KANONIK.

1. KMET: To ti hoćeš kazati, da onda svećenika ne treba, je li?

TOMA: Treba ih za one, koji još nisu spoznali ovo, što sam vam ja rekao. Treba ih, ali onakovih, koji će vam ovako govoriti. Onakovih, koji će poput svetog Martina dati polovicu kabanice svoje drugu svome, koji je gol. Koji će tugovati i radovati se s vama...

2. KMET: Istinu govori...

7. prizor

PRIJAŠNJI. PREPOZIT, KANONIK, ŽUPNIK novoveški.
Na koncu prizora: ADAM DUGI, ŠIMUNOV, VAZAŠ. NAROD.

PREPOZIT:

Hvaljen Bog!

KANONIK:

TOMA: Uvijeke! Kmetovima: Stanite, ljudi, kamo ćete!

KMETOVI opazivši kanonike naglo se stanu povlačiti otraga, pa pomalo izmicati pred kuću, ali svejedno slušaju.

KANONIK: Bježe od tvoje propovijedi.

TOMA: Bježe ispred vas, gospodo. Dosad su me slušali mirno, i ja sam u očima njihovim vidio, kako se u njih vraća - čovjek. Sad je taj čovjek pobjegao u se. Prestrašio se.

KANONIK: Mi smo dakle plašila, majstore. Sve ljepše!

TOMA: Da, ubili ste u njima dostojanstvo čovječje. Rekli ste im, da je čovjek prah i pepeo, da je ništica spram svemogućstva Božjega, da je samo na prolazu u ovoj suznoj dolini, da ni vlas neće pasti s glava njihovih bez volje Božje. Učinili ste od njih bezvoljne kipove. Jest, strašili ste ih s paklom i grozotom Božjom, kao da je Bog krvnik... A Bog toga neće, Bog je dobar.

ŽUPNIK: Jest, dobar je Bog, ali ljudi ne valjaju. A Bog ih ipak trpi, da oni tako okušaju njegovu ljubav.

KANONIK: A baš lijepo, majstore, ti ovako skupljaš ljude i smućuješ ih, a ne znaš li jadan, što čeka čovjeka, po kom smutnja dolazi?

ŽUPNIK: Ti ovako majstore, po cijeloj Novoj Vesi propovijedaš?

TOMA: Jest, gospodo, ja i moji kalfe. I po nama nije nigdje došla smutnja, već - sreća. Narod je odahnuo, kad smo skinuli s njega lance onoga straha pred Bogom, pred Bogom i vragom. Kad smo mu pokazali, da je Bog ljubav...

PREPOZIT koji je sve dotle bio miran i uporno gledao u Tomu: Majstore i suče Toma! Ne možeš reći, da te nisam mirno slušao. Sve smo vidjeli i čuli izvana, pa nismo ni trebali ulaziti k tebi. Ali došli smo. Tvoj vrijedni župnik, koji te poznaje kao dobra i razumna čovjeka, koji si ovaj čas na krivoj stazi, on nas je nagovorio, da uđemo pod tvoj krov.

TOMA: Pod prokleti krov!

PREPOZIT: A došli smo i zato, jer se držimo uzvišene nauke Isusove, da Bog neće smrti grješnika, već hoće njegov popravak, pokajanje njegovo. Došli smo mi k tebi, prvomu ovdje u Novoj Vesi od majstorskoga ceha, koji si volio ovdje otvoriti obrt, negoli na Griču, kamo su te zvali i gdje bi možda došao u upravu gradsku.

ŽUPNIK: To i bi!

PREPOZIT: Ne možeš reći, da te nismo i mi odlikovali za tvoje vrline, za tvoj čestiti rad, za tvoje dobre savjete i upute kmetovima i svima po Novoj Vesi i Kaptolu. Dali smo ti kuću i imanje, našli smo ti posla. Sve crkve u ovoj okolici kupuju od tebe stvari.

ŽUPNIK: To je majstor i zavrijedio...

TOMA: Ja sam vam se zato i odužio poštenim radom.

KANONIK: Da, da.

PREPOZIT: Ne nabrajam ja to, kao da bismo ti što spočitavali. Ne daj Bože! Ti si i više zaslužio! Već samo da ti kažem, kako smo te pazili i cijenili. Došao si kao mladić, sin si-romašne udove i uspeo si se do najuglednijega građanina...

TOMA: Sve vašom zaslugom!

PREPOZIT: I našom i svojom. Pa kako nam sada vraćaš? Iznenadio si nas, baš iznenadio. Mraziš nas pred narodom. Ako i nije istina, što se sve o tebi pripovijedalo, ali ono, što smo ovdje danas čuli, govori jasno. Iz tvojih riječi izlazi, da straha Božjega ne treba, da ne treba crkve ni svetih obreda, a mi da smo kao neki zločinci narodni.

KANONIK: Još gori!

PREPOZIT: Da smo od ljudi načinili životinje... A šta bi još od ovoga naroda bilo, da nema vjere, da se ne boji Boga, da nema nas!

KANONIK: Još bi se gore sjekli i ubijali!

PREPOZIT: Mi im govorimo: stvor si Božji, nisi životinja. Ne smiješ zla činiti, već se moraš moliti Bogu. Ubijanje je grijeh, a grijeh treba ispovjediti. Ne govorimo mi, ne, da je Bog krvnik, već naprotiv, da je milostiv, da će sve oprostiti, samo ako se pravo pokaješ i učiniš sve, što ti Crkva u ime pokore naloži.

TOMA: Da, da - vi govorite: "bit će vam prošteno", i šaljete ih na novo klanje, kao što ste htjeli i ovaj put.

KANONIK: Nemoj ti, majstore, okretati, već priznaj, da ti ne držiš ništa ni do molitve, ni do tamjana, a ove te godine još nije bilo na ispovijedi.

TOMA: I ne držim, jer su to samo vanjske stvari. I protiv ispovijedi sam, da, - ovakovoj, kakovu vi hoćete. Otkinuli ste čovjeka od njega samoga. Ljudi misle, da je to u njima netko drugi, koga, klečeći u tamnim crkvama, optužuju. Izbroje svoje grijeha, pa griješe nanovo. Pređe im u običaj i grijeh i oproštenje grijeha.

ŽUPNIK: Nije ovdje vrijeme, da se sad o tom raspravlja...

PREPOZIT: O, poznajem ja tu nauku. Znaš li, majstore, tko to sad iz tebe govori?

TOMA: Đavo, reći ćete.

PREPOZIT: Otac tvoj. Bivši svećenik - on, on je to u tebe valjda već izmalena usadio, a ti si to licemjerno tajio, dok nisi postao ugledan majstor...

TOMA: Čast uspomeni oca moga. On je imao toliko snage, da skine sa sebe mantiju, koja ga je tištila, da uzme ljubljenu majku moju, a mene da učini svojim zakonitim sinom.

PREPOZIT: Da, i bijesnio je dalje protiv nas. Složio se s Gričanima protiv Kaptola, da nam se osveti. I ti se dobro gledaš s Gričanima. Znamo.

TOMA: Da, još treba da rečete, da sam od Gričana podmićen, jer vi ne možete vjerovati, da čovjek može sam od sebe nešto plemenito započeti.

PREPOZIT: Plemenito je bilo, što smo mi sve nepravde tvoga oca zaboravili i primili tebe k sebi, da sin okaje grijeha očeve. A ti si ih zbilja sve dosad i okajavao. Ili si se samo prita-jivao?

TOMA: Primio sam vašu službu, jer me je mati i njezina bijeda prisilila, a u tom nije bilo nepoštenja nikakova, jer sam svoj posao radio savjesno, a nisam vam duše zauvijek zapi-sao. Pritajio se nisam, već sam razmišljao. Uvijek sam razmišljao. Već evo petnaest godi-

na. Borio sam se. Družio sam se s vama, da sam sebe pobijem, da ubijem sve svoje sumnje ili - kako bi vi rekli - da ubijem vruga u sebi. I opet sam se sjećao, što mi je otac govorio, što mi je mati o njem govorila... Sve je to uskrisivalo u meni. I onda sam patio grozne muke. Odlazio sam od kuće, zalazio među narod - i onda mi se rastvorila pred očima sva ova velika nesreća... ovaj križ... ovo prokletstvo, što je nad svim ljudima. Nad svima!

PREPOZIT: Tako može govoriti samo bezvjerac!

KANONIK: Belzebub!

ŽUPNIK: Ti si, majstore, zastranio... misliš samo onu svoju misao... A možda je ipak drugačije.

PREPOZIT: Da bi dobri Bog dao, da je to samo časovito. Nadajmo se, da ovaj narod neće za tobom. Inače, majstore, ti znaš i sam, da ljudi, koji ovako misle - a zdrava su razuma - ne spadaju više u Crkvu katoličku. To su šugave ovce, koje treba odstraniti.

KANONIK: Excommunicatio! - A i predati ih sudu, da sud s njima obračuna kao s ljudima, koji bune poredak i dižu se protiv vlasti!

TOMA: Prokunite me! - Ali se ne ufate - je li? Ne ufate se, da drugi ne bi vidjeli, da se baš ovdje na Kaptolu digao čovjek, koji se ne boji svojih misli, već vam ih otvoreno kazuje.

PREPOZIT: Da, stid nas je, što smo u svojim njedrima hranili zmiyu. Ali mi ipak ne gubimo nade. Tim još ne mislimo reći, da se odričemo bilo kojega sredstva, što ga Crkva dopušta, da joj se povрати izgubljena ovca. I božanski je pastir pustio devedeset i devet ovaca, a pošao za onom jednom.

KANONIK: Grijeh je, majstore, otuđivati od nas naroda. U ovo nekoliko tjedana, narod je prestao polaziti kaptolske crkve, a evo se i tvoj vrijedni župnik tuži, da gotovo nitko ne dolazi na ispovijed, niti sluša misu, niti propovijedi. Mora da si nas teško ocrnio pred narodom.

TOMA: Nisam to nikad učinio. Ne možete mi spočitnuti, da sam dirao u to, kako vi živite i što radite u svojim kurijama.

ŽUPNIK: Pustimo to. Ti si, majstore, mogao biti u svom srcu, kakav hoćeš. Razmišljao si, smučivao se, dobro - mogao si i dalje razmišljati i misliti, što hoćeš. Bog će suditi svakoga i sve će se to kod njega razviditi. - Ali nisi trebao svoje misli iznositi pred druge ljude, pred svijet, koji te ionako ne shvaća.

KANONIK: Eto, toga nisi smio učiniti.

TOMA: Varate se, gospodo. Mene ljudi shvaćaju. Da ste ih samo vidjeli, dok sam im jutros govorio! A da sam šutio, gospodo, kako vi kažete - znate li, što bih onda bio? Bio bih, kako onaj sluga u priči Isusovoj, što je sakrio talenat. Jer morate znati to, što ja sada osjećam, nije smučivanje, nije nemir - već sreća. I bilo bi nepošteno, bilo bi ružno, da ja tu sreću ne podijelim s drugima. Eto, to je, što hoću!

KANONIK: Sreću! I ti to zoveš srećom?!

PREPOZIT: I misliš, da će oni - oni neuki ljudi biti sretniji, ako se povedu za tobom?

TOMA: Ne samo da mislim, već ja to i vjerujem. Samo dok slobodno odahnu, pridići će se u njima čovjek, pridići će se i bit će sretni i slobodni ljudi.

PREPOZIT: Ne poznaješ ti ljude, Toma. Ako se budu dizali, dizat će se, da nam otmu imanja. Eto, to će biti njihova sreća i drugo ništa! Ti si sanjar, kao što ti je i otac bio, pa ćeš nastradati.

ŽUPNIK: Uistinu, promisli, majstore. Ne igray se vatrom!

TOMA: Hvala tebi, a hvala i vama, velečasna gospodo - ali tu nema ništa za promišljanje. Ja neću bune i to svatko zna.

PREPOZIT: Pamti dobro, majstore Toma, što god se dogodi past će na te i ti ćeš odgovarati za sve! Još nije prekasno. Opozovi, reci, da si ih krivo naučao - raspusti narod. Svi te poštuju - poslušat će te.

ŽUPNIK: Zaista, majstore Toma, ti valjda vjeruješ, da ti mi svi dobro želimo...

TOMA: Ma, gospodo, što hoćete od mene? Vaši su mi razlozi prestlabi, da me okrenu. Što hoćete?

KANONIK: Hoćemo, da ove ljude opet navратиš na pravu stazu.

TOMA: Ta j a sam im pokazao pravu stazu! Vi ste ih zaveli, a ja hoću da ih izvedem na put vedrine i sreće. I zato neću prestati govoriti.

LJUDI se otraga već skupili.

PREPOZIT opazivši ljude: Hoćemo da ih uputiš, kako je svaka vlast od Boga -

TOMA: Ne tražite od mene, što ne mogu i n e ć u učiniti.

ŽUPNIK: Majstore, promisli!

PREPOZIT: - a svaka sila za vremena. Okrenut napolak prema narodu u pozadini: Boga se huliti može, ali hula se Boga ne prima.

NAROD se sve više natiskuje prema vratima. SVI su uzrujani. Među ostalima vidi se Valenta.

ADAM DUGI: Majstor ne huli Boga -

NAROD: Ne huli, ne huli!

PREPOZIT uzdignutim glasom: Narode! Ne srći sam u svoju propast. Nemoj već na ovom svijetu otvarati vrata paklu. Ne izazivaj gnjev Stvoritelja svoga. Još je doba!... Na krivom si putu - ti i onaj, koji je raširio otrov među te.

VAZAŠ: Tko je to...

PREPOZIT pokazuje majstora: Ovaj ovdje.

ŠIMUNOV:

Ha-ha, ha!

MAHEN:

VAZAŠ: Nije on ništa širio. On nas je mirio. Sav dan nas je mirio.

NAROD: Istina je!

VAZAŠ: Nemojte govoriti krivo!

TOMA: Zašto uzrujavate narod! Zar vam se hoće bune?

ADAM DUGI: Pa će je i imati.

TOMA: Smirite se ljudi. Mirno i otvoreno recimo ovim ljudima, što mislimo.

PREPOZIT: Ljudi, ako mislite, da vam je učinjena kakova krivica, dođite pred naš sud ili se potužite kraljevskom komesaru. Sutra će doći na Kaptol. Pritužite se, ali sada se razidite, jer ako ustrajete u nevjeri, ako se ne odrvnete od ovoga čovjeka, stići će vas kazna.

ADAM DUGI: Kazna? Kakova kazna? Mi smo slobodni građani!

SVI: Kakova? Kakova kazna!

PREPOZIT: Po svojoj biskupskoj vlasti udarit će biskup na sav ovaj nevjerni kraj - prokletstvo.

KANONIK: Interdictum!

NAROD: Prokletstvo! Na Kaptolu?!

Mala pauza.

PREPOZIT: Da, na Kaptolu, gdje prokletstva još nije nikad bilo. I to moguće, sutra!

TOMA: Pa - zar ne, ljudi - pa što onda, ako i udare?

ŠIMUNOV: Da, nek' udare!

MAHEN: Ne smiju!

ADAM DUGI: Pa neka! Šta nam može prokletstvo? Udarili su ga i na druge, pa su ostali živi!

NAROD: Tako je!

TOMA: Ako čovjek ne spozna u sebi, da je proklet, nitko ga ne može prokleti. Pa ako nas i prokunete, Bog - onaj veliki Bog, što je u nama, taj nas neće prokleti; on će nas blagosloviti u srcima našim.

NAROD: Tako je! Tako je!

8. prizor

PRIJAŠNJI i KRAFT.

KRAFT se proturao kroz ljudstvo: Ljudi!

TOMA: Šta je, šta si se usopio?

KRAFT: Smijem li reći?

TOMA: Samo kazuj!

KRAFT: Došao je zadnji čas. Đuro Hejmov vodi Čazmance... Namjerili se na kaptolske slugе, posvadili se, potukli. Narod je već navalio na prve kurije. Razbijaju sve.

Čuje se rog.

TOMA: Šta nisi zapriječio! Gdje je Kolosek, Blaž, Sedina?

KRAFT: Ustavljali su narod, dok se dalo - ali je narod pobjesnio i sad su svi pošli uz Medveščak na Kaptol.

PREPOZIT: Eto, vidiš majstore Toma, vidiš što si učinio! Srećom, naše su kule zaštićene vojskom...

TOMA: Ne, ne! To ne smije biti! Ajdemo među njih! Ljudi, zaustavljajte bunu! Svi braćo, skočite, umirite! Ne dajmo, da se lije krv, da se diže na nas sila. -

PREPOZIT: Perditio tua Israel, ex te! Kanoniku: Hajdemo!

TOMA: Zašto odilazite! Zašto ne idete među narod, da zaustavite!

PREPOZIT: Crkva je naš dom. Njezini smo i njezini hoćemo da budemo. Narode! Zvona će ti sada još jednom i to zadnji put zvoniti! Smiri se, saberi se! Mi ćemo stajati uz oltar, neka nas ubiju kao žrtve. Dođite svi! Pred veličanstvom Božjim padnimo nice!

KANONIK: A ti ćeš, majstore, odgovarati za sve ovo, ne pred sudom, nego pred pravdom Boga; ti i svi, koji su te pomagali u tom nedjelu. Htio si prokletstvo i bit će. Naglo izađu van.

TOMA puku: Ne slušajte ove. - Svi idemo u narod.

MAHEN: Tako je. Svi.

Rogovi trube.

9. prizor

PRIJAŠNJI bez Prepozita, Kanonika i Župnika.
Poslije ČUNKO.

TOMA Kraftu: Zašto nisi ostao, zašto ih nisi ustavio?

KRAFT: Možda je, majstore, bolje ovako.

TOMA žestoko: Vrbane!!

KRAFT: Pa da da je bolje!

MAHEN: Još nije sve propalo.

Rogovi, zvona, buka.

ČUNKO bane na vrata: Sva je Savska Ves u plamenu. Hrpe naroda dolaze. Porušit će sve.

TOMA: To ne smije biti! Pohrli otraga. Svi za njim.

Slijeva lete LJUDI, KMETOVI s bakljama i viču: Dolje, dolje s njima!

VALENT koji je cijelo vrijeme bio na pozornici, klekne: Bože, sudnji dan!

U pozadini t. j. na ulici:

TOMA: Narode!

SVI OTRAGA: Živio majstor Toma! Živio!

TOMA: Narode!

NEKI GLAS: Čujmo majstora!

TOMA: Ljudi, narode! Stanite! Poslušajte! Nećemo paliti, nećemo rušiti!... Nije dobro, što ste učinili. Sutra, pred kraljevskim komesarom reći ćemo svoju. Smirite se do sutra.

MAHEN ga prekine: Gle, njihovih ljudi, naoružanih. Idu! idu!...

SVI: Dolje s njima!

TOMA: Ljudi...

SVI ne slušaju ga: Juriš! Udare desno.

TOMA: Ljudi! Potrči za njima.

SVI lete desno. Začas prolete LJUDI s bakljama, pa VOJNICI. Buka u daljini, a onda opet u blizini. Zvonjava.

Slika kreševa iza pozornice diljem narednoga prizora.

10. prizor

VALENT. Poslije VOJNICI, KMETOVI.

VALENT koji je neprestano bio otraga: O, Bože! O, Bože milostivi!... Sve, sve ti ispovijedam, grijeha svoje, sve... I male i velike... Opazi rulju. Jao! Stisne se u kut i bježe neprestano u prsa.

RULJA pograbila dva vojnika i hrva se na vratima uz prigušene poklike: Čekaj! Đavle! Gade! Vojnika obore. ONAJ DRUGI se spasi bijegom lijevo. Rulja za njim.

Zastor.

ČIN TREĆI

Pozornica kao u prva dva čina.

Dan je.

1. prizor

TOMA. ANA.

Kad se zastor digne, nalazi se TOMA između stola i prozora. Kroz prozor pada široki sunčani trag i djelomice obasjava Tomu, djelomice stol i nekoja mjesta na podu. TOMA se zagledao u taj sunčani trag. Lice mu je vedro i spokojno. Čas je na pozornici sam, onda uđe slijeva ANA.

TOMA poslije stanke: Vidiš, majko, ovo sunce! Dolazi mi na pamet, kako su vikali: prokletstvo! A gle, sunce sije jednako lijepo i milo, kao da i nema prokletstva. Sije danas baš onako lijepo, kao što je sijalo i prije osam dana. Sve je isto, pa i ljepše.

ANA: Kako to misliš, sine?

TOMA obiđe stol i sjedne za njega tako, da mu je prozor nasuprot: Evo. Mi smo još i danas svi u Novoj Vesi. Nitko nas odavle ne tjera, nitko nas ne zove pred sud. Bit će da i sami uviđaju, da bi bilo ludo htjeti nas silom ili sudom upokoriti i obratiti. Valjda misle, da će to učiniti već samo prokletstvo, koje je mnogo jeftinije, a i jednostavnije. Niti zovu mene preda se, niti zovu ikoga na račun radi onoga, što se one noći dogodilo. Nadaju se, po svoj prilici, da ćemo sami doći - obraćeni i preporođeni - da po drugi put primimo jaram na sebe i okajemo sve, što smo "pogriješili". Ali se varaju. Ljuto. Jest, plaćat ćemo sve, što je građanin dužan plaćati svom gospodaru, platit ćemo im i više, ali nećemo više njih, niti ikoga od njihovih za svoje duhovne gospodare. Nećemo više pastira, jer nismo stado, jer nismo životinje. I to je vidiš, majko, ono, što je ljepše. To, baš to, što smo zbacili onaj jaram, onu zemlju sa sebe.

ANA: Može biti i jest istina, da se mnogo toga nije promijenilo, ali su i ljudi ostali kao i prije. Nemoj se varati, sinko.

TOMA: Ne varam se ja, majko. Vidim. Eto, kad je ono bila ona buna? Prošle sedmice u utorak. A dan poslije toga su nam crkvu zatvorili i onda nas izopćili.

ANA: Jest, baš licem na Svetoga Franju.

TOMA: No eto, a danas je nedjelja. Prošli su ti dani, bio i svetac - pa ništa.

ANA: Zvona ne zvone, ne služi se služba Božja.

TOMA: Pa to baš hoću da rečem, nitko i ne pita. Ja sam ove dane, dok si ti bila u trsju, prolazio kućama sve tamo do kaptolskih vrati. Ništa. Sve kao i prije. Nikomu ne fali ništa. Pače i veseliji su.

ANA: Možda ti se pričinilo...

TOMA: Ma, kad su mi sami rekli. Još sam im čitao iz Svetoga pisma. Onu besjedu Isusovu na gori. I onda smo još dugo razgovarali. Tako lijepo, mirno. A danas rekoše doći k meni. Narod se, velim ti, preokrenuo.

ANA: Ti dakle i ne misliš, da će se morati ipak danas-sutra skinuti prokletstvo?

TOMA: Skinuti, ne skinuli! Za mene ono ne postoji, a tako ni za koga drugoga.

ANA: Ne gledaš ti, sinko, dobro u ljude - ne vidiš ih. Ja sam samo jučer izašla iz kuće do prve susjede, pa sam sve vidjela. Pred tobom se oni stide, pa neće da priznaju.

TOMA: Šta si vidjela?...

ANA: Franjka Blaževa - a Blaž je bio jedan od prvih uza te - odmah mi se stala tužiti: "Šta će ovo biti, majčice moja? Leži mi mati, logom leži. Duša joj na jeziku. Nema ju tko ispovjediti. Umrijet će bez zadnje pomasti..."

TOMA: To su ženski razgovori...

ANA: I muški, moj sinko. Bio do nje Blaž, kad je to govorila. Bilo ih je više. Pa nitko da joj i riječ kaže. Pokunje se, pa šute. Jedan je samo uzdahnuo: "E, majstor Toma, majstor Toma!"

TOMA: Šta, majstor Toma!

ANA: Hoće da kažu, da si ti sve kriv. Ne razumiješ ti naroda. Ovaj te je isti narod kadar sasjeci, kako što te je prije volio.

TOMA: Zašto mi u lice ne kažu?

ANA: Boje te se... Stid ih je...

TOMA: Ne, ne, majko, to su samo neki glasi. Ta tko bi svakomu ugodio.

ANA: Vidjet ćeš, sine. Gdjegod bude bolest ili smrt u kući, pa makar i rođaj - svagdje će se dizati na te.

TOMA: Majko, ti si starija i doživila si toga mnogo; ali, eto, i ti se možeš prevariti. Sjećaš li se, kako si me i uoči bune svjetovala, pa - jesi li vidjela?... Uvukli su rogove u se, pa su iz svojih duplja muklo ispuhnući to prokletstvo. Ko da se mogu prokleti livade i Božji vinogradi i ovo zlatno nedjeljno sunce! Priđe prozoru i otvori ga. Sva soba zasja od sunca. Gle, kako divno sjaje! Ne, majko. O n nas nije prokleo... Onaj gore, ne!... Oh, danas ću im govoriti, kad dođu!... Kako mi srce gori.

ANA: Ja govorim, dijete moje, iz brige za te i velim ti samo: čuvaj se. Meni i tebi crkve ne treba, ali mnogima treba. A znaš, zašto im treba? Jer im sjekira i nož treba, pa zato im treba i crkva. Gdje se krv puši, tu valja da i tamjan dimi!

TOMA: Vidjet ćemo, vidjet ćemo. Vuka ne možeš krstiti, ali čovjeka možeš... A gdje su kalfe, majko?

ANA: Eno ih u radionici. Svih, osim Valenta.

TOMA: Rijetko ih sada viđam. Ne znam, je li stoga, što sam ja malo kod kuće ili mi ne izlaze na oči. Uvijek su u radioni. Eto i danas u nedjelju. Vidi ti momaka. Hoće da rade! Koliko je njih više vjere! Ali ne treba to. Dan je počinka.

ANA: Baš i ne rade, već se nešto s pretrgljama pregone za robu.

TOMA: Veliš svi, osim Valenta.

ANA: Valent zapalio onu svijeću, pa se već od rana jutra moli i bije u prsa.

TOMA: Kakovu svijeću?

ANA: Onu od prokletstva. Otišao je onoga dana - u srijedu - na Kaptol. Sve skrivao pred sobom, ali meni se povjerio. Bio je na onoj misi, kad se čitalo kletveno pismo. Biskup je čitao, a kanonici na to utrnuli svijeće i pobacali na tla. Ne znam, kako je on došao do jedne i donio je. "Svaki dan", veli, "mora goriti malo, pa kad dogori, onda će saći s nas prokletstvo. Prokleti smo", veli, "prokleti." I onda se opet bije u prsa.

TOMA: Jadnik! Imaju ga na duši. Još će sići s uma! Ali ne, neće. I njega moram i njega privesti k razumu.

2. prizor

PRIJAŠNJI. GEGUŠ. GAVRAN. KRAFT. ČUNKO. VENKO.

GEGUŠ: Dobar dan, majstore!

TOMA: Bog daj, ljudi!

GEGUŠ: Baš veliš "Bog daj!" Ja sam mislio, da ćeš vraga spomenuti mjesto Boga.

KRAFT pretrglji: Šta zvoncaš! Ovako svega jutra zvrnda, ni u kola, ni u sane. Valjda je rakije pio.

GAVRAN: Baš smo natašte obojica. Već to je: ljuti smo, što nema robe. Eto to je.

TOMA: Kako ne bi bilo robe?

KRAFT: Ima, ali oni uvijek te svece...

GEGUŠ: Nema bez svetaca života. Ili barem da vragove pravite - ubio vas Bog - barem bi ih prodavali, da se straše ljudi...

TOMA: Koga je volja što kupiti, neka kupi, a kuditi ne treba. - Ima i druge robe.

GAVRAN: Ne ljuti se, majstore. Ja samo velim, što je pravo. Sveci bi sad prolazili, kao nikad...

KRAFT: Zašto sada?

GEGUŠ: Preplašili se ljudi prokletstva. Svaki bi sada htio u svojoj kući imati jednoga sveca, da mu zapali svijeću...

GAVRAN: U Brdovcu svaka kuća.

TOMA: I baš u Brdovcu, gdje putnike dočekuju goloruke i robe ih...

KRAFT: Oni, što bi raznijeli miraz Majke Božje.

GEGUŠ: To je svejedno. Otimačina je otimačina, ali svetac je - svetac... Ukradeš, ubiješ - ali opet klekneš, udariš se u prsa, svijeću pred sveca, ispovjediš popu, pa opet sve dobro...

GAVRAN: Pa kradeš iznova, he, he!

TOMA: Da mi šibate odovud, dok nisu čestiti ljudi došli, razumijete li!

ANA: Ajte, ljudi, s mirom, pa dođite drugu nedjelju.

TOMA: Onako bi vas istjerao, kao što je Isukrst one trgovce iz hrama. Sami ništa ne vjerujete, nego u taj novac, što ga dobivate.

GEGUŠ: Ta, idemo, majstore Toma, idemo... Mi ti nismo nikakva zla rekli.

GAVRAN: Nismo, nismo.

GEGUŠ: Samo da znaš, da narod treba svetaca, a mi ih praviti ne znamo. Ti ih i tvoji kalfe pravite: mi ćemo vam dati novce, a vi nama svece. To je posao, a u vjeru nitko i ne dira. Zbogom!

3. prizor

PREĐAŠNJI bez pretrglije.

TOMA: I niste ih znali prije otpremiti?

KRAFT: Prilijepili se, majstore, kao stjenice. - "Mora", veli, "negdje biti makar nekoliko starih, ili makar nedovršenih... svetaca. Platit ćemo pošteno..."

ČUNKO: I našli su dva...

TOMA: Našli? Zar niste sve u peć pobacali ujutru iza one noći?

KRAFT: Ta da, jesmo. Ali luckasti Valent izdjelao je dva Sveta Luke. Oni ih našli i odmah s njima u vreću. Evo, koliko su platili za njih.

TOMA: Dajte novac Valentu - njegov je. A mjesto svega toga natezanja s pretrgljama, mogli ste pogledati, ide li narod, hoće li ih mnogo doći. Mogli bismo se vani gdje sastati, pod lipom, ako ih bude mnogo...

KRAFT: Ja ne znam.

ČUNKO: Ima ga nešto vani oko crkve.

VENKO: Ja sam bio dolje kod mlinova. Tamo se nekako slabo miču.

KRAFT: Onamo su tesari, a Katpol im, čujem, obećaje radnje sad, kad se budu one porušene kurije opet dizale.

ANA: Ti neće doći.

TOMA: Ali naši će valjda svi doći. Vi ste im valjda sve rekli, kako sam vas uputio? Sastajat ćemo se svake nedjelje, bilo gdje. Ne mora to biti kod mene.

KRAFT: Ta, dakako da smo rekli, ali netko će: "Nemamo se čim sazvati - nema zvonova, da nas sazivlju."

ČUNKO: Svuda, svuda uzdišu: nema zvonova!

KRAFT: Najviše se bune žene...

ČUNKO: Njima se i neće ići na te sastanke. "Kako će to", veli, "biti? Zašto onda imamo crkve..." I tako ja ne znam...

TOMA: Ništa, ništa. Ne valja da ste malodušni. Teško je to, dakako, iz početka. A ovo je tek početak, razumijte me, početak ne bune, već onog velikog preporoda, o kojem sam vam uvijek govorio.

KRAFT: Oprosti majstore, da još nešto kažem.

TOMA: Nu!

KRAFT: Pribojavaju se ljudi i za trsja. Osobito Gornjani. Kažu, da im se već nekima prijete, da će ih protjerati.

TOMA: Neće, neće.

KRAFT: A oni onda vele, treba opet na Kaptol udariti. Pače neki bi htjeli i ona trsja, koja im ne pripadaju. I to vele, da im ti, majstore, moraš odobriti i ovi danas... Ja ne znam sam ali...

ČUNKO: Tuže se: "što smo s tim dobili, to smo se digli? Martinšćinu ćemo i onako plaćati, pa i desetinu povrh toga."

TOMA se nasmije.

ANA: Rekla sam ja, sinko!

TOMA: Ništa, ništa. Danas ćemo se porazgovoriti. Trebali bi se češće sastajati. Pođimo im ususret. Okrene se. A, gle, idu oni amo. Valja da smo junački, vedri i veseli. Nekako ste mi malodušni, svi...

ANA: Ja idem prigledati poslu. Što ću sama med tolikim svijetom.

TOMA: Dobro, dobro, majko.

4. prizor

PRIJAŠNJI bez Ane. KMETOVI novoveški. VAZAŠ. ŠIMUNOV.
MAHEN. Nekoliko GRAĐANA.

TOMA kalfama: Dederte klupe!

KALFE namještaju klupe i stolice.

VAZAŠ:

Dobar dan, majstore!

ŠIMUNOV:

MAHEN: Dobar dan!

TOMA: Ovamo, ljudi, ovamo. Pokazuje klupe. Samo ako bude mjesta.

VAZAŠ: Bit će, nema nas baš mnogo.

TOMA: Za početak je dosta.

1. KMET: Mi baš možemo i stajati -

TOMA: Neka, sjedit ćemo svi.

1. KMET: Ovo smo došli k majstoru kao u crkvu.

2. KMET: A svejedno - bio u crkvi bio ovdje, samo da nam prođe nedjelja do podne...

MAHEN: Baš se i ne zna, da je nedjelja.

ŠIMUNOV: Zna, brate, po suncu. Nedjeljom je sunce ljepše...

1. KMET: Jest, jest!

Muk.

TOMA: Zamukli ste.

VAZAŠ: Čekamo tebe.

1. KMET: Nek' majstor govori, on govori najljepše.

TOMA: Govorit ćemo svi. Nisam ja pop, da baš ja moram govoriti.

2. KMET: Vani je svaki govorio, ali kad smo ušli amo, baš kao u crkvu.

TOMA: Vidite, a to baš ja neću. Treba da smo svi razgovorni i veseli, kad nam je jedan veliki teret s leđa spao. Gleda uokolo. Nije li tako? Bili smo pod jarmom, morda za koga zlatnim - a sad smo slobodni.

2. KMET: He; he!

1. KMET: Šta se smiješ?

2. KMET: Kako se neću smijati! Maloprije netko pred crkvom reče upravo naopako, nego što je sad majstor rekao. "Sad su", kaže, "stavili teški jaram na nas..."

1. KMET: Ah, šta? Tko bi rekao? Kakav jaram!

2. KMET: Ja sam čuo. Baš eto onaj tamo.

ŠIMUNOV: Ja? Nisam ja rekao baš tako, već da su oni mislili, da meću na nas jaram s tim... s tim...

MAHEN: S prokletstvom?

ŠIMUNOV: Da!

TOMA: Ništa, ljudi, toliko ne srdi one na Kaptolu, koliko to, što mi baš za to prokletstvo i ne marimo - kao da ga i nema. Nije li tako? Svak lijepo radi svoje poslove, kao i dosad. Moli se sam svome Bogu. Pa nek su nam zatvorili crkve, kad nosimo svaki u srcu svome crkvu, nek ne zvone više zvona, kad nam u dušama zvoni.

KMETOVI: Zvona! Zvona!

KRAFT: To nam još katkad zuji u uhu zvono... To iz početka samo.

2. KMET: Sad bi negdje zvonilo drugi put k misi.

JEDAN GRAĐANIN: Ee!

TOMA: Mislili su, da će ugušiti u nama onu iskru i prisiliti nas, da se vratimo k njima. Ali prava se vjera u srcu ne da ugušiti nikakvim prokletstvom. Pa napokon, mi smo to očekivali. Svi smo to znali, zar ne? Što ćemo o tome i govoriti.

NEKI GRAĐANIN: Ne treba, ne...

Pauza.

JEDAN GRAĐANIN: I umre nam Vrban!

ŠIMUNOV: Koji Vrban?

JEDAN GRAĐANIN: Vrban Dominikov, šurjak Blaža Mesara. One ga noći na mrtvo ime izbili kaptolski ljudi. Umirao sve ove dane, a noćas je umro.

TOMA: Pokoj mu duši! Lijepo ćemo ga svi ispratiti do groba. To je naš mučenik.

JEDAN GRAĐANIN: Pa kako će to biti...

TOMA: Što?

JEDAN GRAĐANIN: Mislim, da će teško biti njegovoj rodbini: bez popa, bez zvona, pa i na groblje ga ne smijemo -

1. KMET: U posvećenu zemlju neće - to je ružno!

TOMA: Nemojte, ljudi; sva je zemlja posvećena. Zar nije svaki pedalj zemlje, što ga ovo sunce obasjava, svet i mio - i svaka travka, što je na njoj izrasla? Ili vi zar mislite, da je samo ono sveto, što je svetom vodom pokvašeno. A zvona? Šta je u njima, u onom udaranju!? U tom nema ništa. Ništa!

1. KMET: Nekako je ljepše...

2. KMET: Meni svejedno, kad umrem... Šta onda čovjek zna; zvonio mu, ne zvonio.

1. KMET: E, nije. Nije opet čovjek, kad umre, mrcina. Kršten si, vjeruješ u Boga.

TOMA: Da, brate, kršten si i vjeruješ u Boga, ali nisu popovi Bog ni vjera. Vjera je u srcu i u srcu je zvono. To eto treba sad da svi znamo, sad, kad smo se oslobodili najtežega zla. Izopćili su nas iz Crkve, kako vele, a mi treba da se tomu radujemo; već smo to odavno sami trebali učiniti.

Pauza.

1. KMET: I ti ne misliš, da ćemo se kad vratiti k Crkvi i k Bogu...

TOMA: Od Boga nismo ni otišli. Ne zaboravite: B o g nas nije prokleo.

MAHEN: Ali, Toma, imade ljudi, koji drugačije misle...

ŠIMUNOV: Ti si uvijek drugačije mislio.

TOMA: Pa kako se drugačije misli?

MAHEN: Evo vidiš, majstore, koliko nas je danas došlo. Trebao si samo proći po Novoj Vesi... Svima nam je nekako teško. Osobito danas. Nedjelja, Božji je dan i blagdan, pa ništa. Po crkvi će rasti trava i mahovina, zvona će zarđati...

NEKI GRAĐANI: Zvona! Zvona!

Mala pauza.

TOMA: Kažeš, malo nas je. Ništa zato. Ja ipak neću prestati govoriti, dok me ima, da vjera ovakova, kakova je dosad bila, n i j e p r a v a K r i s t o v a . Ljudi su je izopačili. Ne treba nitko, tko neće, biti uza me... Otiđite, sagnite glave, p o s p i t e i h s p e - p e l o m , pa onda se ubijajte i krvarite dalje - kao dosad! Sve u ime Božje! Ali ako nađem desetoricu, koji će se zastiditi, da ima još ovakovih ljudi - tobože na Božju priliku stvorenih - ako ih samo deset bude, neću gubiti nade... Tko hoće nek ide, vrata su mu otvorena, kao što su mu bila otvorena i amo k meni.

Opet mala pauza.

MAHEN: Nitko se ne miče! Ali nije zato, što bi spoznali, da istinu govoriš. Ne. Da ti odobravaju, oni bi bučili i te kako. Ne, ovi bi ti ljudi htjeli nešto reći, ali se ne ufaju. Znađu te kao pošteni čovjeka, pa im je teško... Da, majstore Toma, ovi ti ljudi hoće reći prvo i prvo, da se ne može glavom kroz zid.

NEKI GRAĐANI: Bome ne može.

MAHEN: Ako se ne može kroz zid, a ono se onda mora mimo zid. Narod je s ovim prokletstvom smućen, nesretan...

TOMA: Šta si rekao? Nesretan?!

MAHEN: Nesretan, nesretan, da... govorio si, da ćeš im dati sreću, ali te sreće nema. Oteo si im i onu, što su je prije imali.

TOMA: Šta ti to govoriš? Ljudi, je li to istina, ta recite, je li to istina? Ja da sam vam sreću oteo! Ja vama? Govorite, ta neću vam ništa. Govorite!!...

MAHEN: Oni šute, ali vani govore.

2. KMET: Upravo psuju majstora. Istina je!

TOMA: Mene? Mene psuju?

5. prizor

PRIJAŠNJI. FRANJKA BLAŽEVA i odmah za njom više ŽENA i DJECE.

FRANJKA uleti vičući: Umrta je, umrta je... Bez zadnje pomasti! A ovako me je zaklinjala - Sklopi ruke: "Ajde, po župnika" - Nema ga! Prokleti smo. Za nas ga nema. "Ali prokleti", rekla je, "prokleti, koji su to navukli na nas! Prokleti!" i tako je izdahnula. U pakao - zar će u pakao ona, govorite - govori ti - majstore... ti, koji si sve to skrivio. Da, da, ti si navukao na nas to prokletstvo. Ti... Stane ridati.

TOMA: Umiri se, Franjka - Tebi je bol pamet oduzela.

FRANJKA bijesno: Pamet mi je oduzela... A ti, ne znaš za bol. Stojiš mirno - šta je tebi do nas! - Neka se svi ispržimo u paklu - ti ćeš se radovati! Ti si vrag! Vrag si! Vрати mi majku - jesi li čuo! Majku mi vrati! Majku moju jedinu!... Čupa si kosu i trga po sebi, a onda skoči na Tomu.

KRAFT i JEDAN GRAĐANIN ju zadrže - ONA se čas trga, onda se umiri.

TOMA uzbuđen: Franjko!... Ljudi!

VAZAŠ: Umiri se, Franjko. - Kakav pakao. Umiri se. Ajde lijepo kući - opremit ćemo je i... Vodi je prema izlazu.

FRANJKA: Ali u groblje je moraju zakopati, makar ja noktima jamu iskopala... I zvona će joj zvoniti, pa provalila ja u crkvu i sama zvonila... Ode otraga.

6. prizor

PRIJAŠNJI bez Franjke i Vazaša.

JEDAN GRAĐANIN: Jadnica! Bogzna, bi li joj mati i umrla, da je dobila posljednju pomast.

NEKI GRAĐANI:

Bogzna!

KMETOVI:

2. KMET: Šta, svejedno. Umrijet ćemo svi; netko prije, netko kasnije.

TOMA: A kad su se palile kurije, onda ste svi bijesno vikali: "Šta će nam prokletstvo! Neka nas prokunu. Nas i djecu našu!"

ŠIMUNOV: Jeste, jeste. Upravo oni, koji su danas najtiši, onda su najviše vikali.

JEDAN GRAĐANIN: Nije se onda, dragi moj, znalo, da će to sve tako biti.

NEKI GRAĐANIN: Pa ni krstiti neće. Eto Lukino; Luke Koloseka dijete odnijela žena kriomice na Grič, pa neće da ga krsti ni naš, ni ikoji pop. Ja bih eto volio, da mi tko zapali kuću, nego da mi je dijete nekršteno u kući. One se noći rodilo kad je bila buna. Žena ga u strahu rodila prije dobe, pa kako je slabašno i umrijet će bez krsta. Onako nekršteno u kući, kao mače.

ŠIMUNOV: Zašto ga ne zakrsti Luka!

TOMA: Nije, braćo glavno, hoće li biti kršteno vodom već je glavno, hoće li biti Duhom Svetim... Vama je do onoga polijevanja vodom, a kakav će biti čovjek, za to i ne marite.

MAHEN: Uzalud govoriš, Toma. Oni hoće popa svog natrag.

JEDAN GRAĐANIN: A bio je baš naš čovjek. Prvi naš sin - župnik. Novoveščanin.

TOMA: Pa sve će vam biti, što želite. Činite pokoru, umolite ih - ta oni "sluge Božji" - smilovat će se na vas, imat ćete natrag i popa i zvona i krst...

MAHEN odjednom odlučno: To i hoćemo!!

SVI: Da, da, to hoćemo!

7. prizor

PRIJAŠNJI i PEĆANEC.

PEĆANEC se tura kroz svijet, što je zatvorio ulaz: Tu ste se skupili?! A gdje je, gdje je taj mudrijaš, što kaže, da se može i bez Crkve i bez popa!? Gleda naokolo i opazi Tomu. Jesi li ti taj? Poznaješ li me?

TOMA priđe k njemu bliže, mirno: Poznajem. Ti si Jandra Pećanec, znam te od one noći, od zadnje bune...

PEĆANEC: A valjda onda znaš i to, da imam sina za ženidbu, da je isprosi djevojku i da bi se sad morali vjenčati.

TOMA: Čuo sam. Pa nek vodi djevojku!

PEĆANEC: Bez zakona - je li? Šta ti misliš, čija je ona, a tko sam ja, da mi u kuću ulazi ovako. Zar da mom sinu rađa kopilad?

ŠIMUNOV: Neka počeka malo.

PEĆANEC: Nije tu čekanja. Treba nam u kući ženska ruka, žena mi je stara, iznemogla. Kud smo mi sad pristali? Ja i moji. Ha? Kazuj!

TOMA: A nisi ti to, starče, sve već prije znao? Nisi ti to znao i one noći, kad se navaljivalo na Kaptol?

ŠIMUNOV: Prvi je bio... Ja sam tebe, baš tebe vidio, kako si pred svima trčao i vikao: "pali! ruši!"

PEĆANEC: Ja?... Svi smo palili. Onda se tako moralo... onda nismo znali, da će nam doći ovako, kao nož pod vrat. Ovo je gore, neg sve bune. Ovo ubija, a ne znaš, otkuda ni tko te bije.

NAROD: Istina je!

TOMA: Pa šta si se baš na me osovio?

PEĆANEC: Jer si ti sve to izmislio. Ti si nas digao, ti si nas pobunio - ti sad moraš pomoći.

TOMA: Ja? I prokletstvo sam, je li, navukao na vas?! Nisam li vas od paleža ustavljaio, nisam li htio, da sve mirno prođe i molio sam vas i zaklinjao?

PEĆANEC: Ali ti si nam govorio, da ona stara vjera ne valja, da se moramo osloboditi, otresti zla. Htio si novu vjeru uvesti među nas. Ti si sav ovaj narod uzbunio. Na dušu si mu se pripeo, opčinio ga i zaveo ko sam Antikrst, koji te je valjda i pomagao, a sada narod ne zna kud će, ni šta će. Vjeru nam je oteo, nije li tako?

NEKI GRAĐANI: Jest, oteo, jest...

PEĆANEC: Vрати nam našu vjeru. Moraš je vratiti. Ti moraš skinuti prokletstvo s nas.

GRAĐANI i KMETOVI: Mora, mora skinuti... I zvona neka nam opet zvone i crkvu i misu i tamjan... Sve hoćemo...

PEĆANEC: Mi hoćemo da budemo onakovi, kakovi smo i bili!...

SVI: Hoćemo, hoćemo!

MAHEN: Evo, Toma, čuo si. To govore po cijeloj Novoj Vesi, a sad si i sam čuo...

TOMA: Na vama je bilo prokletstvo već od vjekova, od pamtivijeka. Prokletstvo lude praznovjerne vjere... Ubijali ste se kao životinje, a obijali ste oltare, grizli ste se među se i onda išli na ispovijed. Zvona su vam zvonila na palež i na molitvu. To je bilo ono prokletstvo na vama, a ja sam ga htio skinuti s vas. Htio sam, da se dignete, da postanete razumni slobodni ljudi. Opili ste se mržnjom i pohlepom za tuđim imetkom, pa sad hoćete, da ja skidam s vas neko prokletstvo. Stid vas bilo!

PEĆANEC: Stid tebe bilo! Neće ti pomoći mudrovanje. Badava govoriš. Ti nam možeš i m o r a š nam pomoći. Znaš se s kanonicima, oni su te uvijek štovali. Otiđi k njima, reci im, moli ih, da skinu ovo s nas. Moraš!

MNOGI: Tako je. Mora! Mora!

TOMA: A ja vam velim, da to neću nikada učiniti.

PEĆANEC zamanuvši ćulom: Ti moraš, jer ćemo svi, što nas je ovdje... - Raznijet ćemo te... On m o r a ! Nije li tako?

SVI: Mora, mora...

ŠIMUNOV: Mir ljudi, nije on kriv...

KRAFT i ČUNKO skočili na obranu.

8. prizor

PRIJAŠNJI i ANA.

ANA dotrčala zdesna: Tko, tko će dirnuti u njega?... Zar ovaj... ili ovaj tu... Kao Boga ste ga svi uzvisivali prije, a sad hoćete, je li, da dignete na njega ruku! On se za vas upropastio, dijelio vam je, dok je što imao, a sada je žrtvovao i svoj posao. Kolike je od vas pomogao, pa sad hoćete, da se na nj oborite!... Šta hoćete od njega! Je l' on pop? Je l' on bacio prokletstvo na vas. Tamo, prijetite se onima...

TOMA: Pusti majko.

ŠIMUNOV: Pravo veli majstorica!

MAHEN: Ne treba bune, ljudi. Mi smo ovdje, je li, svi zato, da se prokletstvo skine?

SVI: Jesmo.

MAHEN: Onda ćemo se sastati još danas, izabrati pet ili šest najodličnijih, a na čelo im staviti Gaja, pa nek idu na Kaptol, neka sve razlože. Mi se eto kajemo. Nećemo se više buniti, bit ćemo pokorni i učiniti sve, što nam se naloži za pokoru. A oni neka nam vrata crkve i zvona - je li tako?

TOMA: To ste mogli odmah, pa niste trebali amo ni dolaziti. Idite na Kaptol, idite, pa ne pet, šest - već svi - a mjesto sjekira i noževa, što ste ih onda imali, uzmite svijeće, pepela, svece, pa protegnite procesiju kroz svu Novu Ves. Pjevajte one svoje pjesme, molite molitve, bijte se u prsa, pa će doći blagoslov na vas. Sveta voda na krv. Tako ste vi i naučni. To vam je u krvi... To je vaše prokletstvo.

PEĆANEC: Ovo đavo iz njega govori. Tako mu je otac govorio - pa kako je svršio - kao raspop.

TOMA: Starče, ne spominji oca moga...

PEĆANEC: Ah, šta, ajdemo ljudi. Potiskuje prema izlazu nekolicinu ljudi, koji su se oko njega okupili, dok je govorio. Odilazeći: Tko je njegov, nek ostaje. Većina je već izašla ili se miču prema izlazu. Ostali su još samo 2-3 uz Šimunova i kalfe. Gle, ne ostaje nitko, nego samo kalfe njegov... Hm!

ŠIMUNOV je također pošao, a s njim i ostali: Zbogom, Toma! Ne može se protiv sile... Odu za drugima.

TOMA ne odgovara ništa. Gleda za njima i šuti.

SVI se razilaze na stražnja vrata i većinom odu desno.

9. prizor

ANA. TOMA. KALFE.

ANA prikloni mu se. Blago: Neka, sinko! Ostavi ih!

TOMA: Ne, majko, nije još sve propalo. Nisu tu svi...

ANA: Kao da su svi, jer oni što nisu došli, i neće. Kolosek, pa Blaž Mesar, Anta Blažev prvi su bili uza te - -

TOMA: Pa neka nas je samo pet! Kalfama: Je li tako, momci? Ne, momci, braćo moja... učenici moji... Vidjeste li, što su nam učinili? Vidjeste li? Kamo su nam riječi padale? Među drač i kamenje... Narasao drač i zagušio sjeme. Ali naći će se i zemlje, dobre i rodne... Vidite, planuo sam bio u početku, bolilo me, ali tu mi je u grudima ipak nekako lakše. I veselo! Veseli me ovo sunce vani. Veseli me misao, da istina mora jednom pobijediti. Ne, ne, tko hoće biti lud - neka bude. Bolje je, da ga se riješimo. Voli neće nikad nastojati, da jaram skine, ali čovjek mora, hoće... Što dalje mislim, sve mi se čini, da nas pokriva nekakva debela kora; neka nepregledna, grozna kora i - ne da nam disati; i što se čovjek hoće jače da pridigne, ona ga sve to više poklapa... Koliko će trebati, dok tu koru zbacimo ili satremo!... Ali ipak mora se satrti, mora - makar svi porazbijali glave. Nije li tako, momci?

KRAFT nakon stanke, snuždeno, tiho: Da, da, tako je!

TOMA: Smućeni ste dakako svi. Razumijem. Svjetina je kao more. Udara - pa i kamen bi sa sobom ponijela, kamoli neće čovjeka. Ali treba da se saberemo, da budemo tvrdi od kamena... Bez obzira na to, skinulo se prokletstvo ili ne skinulo, mi ćemo naprijed... Zar ne?

SVI šute.

KRAFT: Majstore... evo, majstore, treba da jednom i nas čuješ... Ja govorim u ime svih nas. Jutros, baš jutros, kad smo došli od naroda, kad smo ga sazvali... Razgovarali smo tako među se, prije nego su pretrglije došli...

TOMA: Pa?

ČUNKO: Ta nemoj...

KRAFT: Reći ću, nek majstor zna; bolje da zna, nego da mu tajimo... Majstore, ti znaš, ja sam bio svagdje za tebe prvi... Što god si ti rekao, bilo mi je sveto i više... I volio sam te ja, kao i svi. Upravo sam drhtao, kad bih čuo, eto ide majstor, sad će nam govoriti. I mislio sam: sve je tako, kako ti govoriš, drukčije ne može biti. A onda sam govorio drugima. Sve, kako si nas učio. Govorio sam kako sam najbolje znao i samo jedan jedini put nisam te poslušao. One noći - evo ja ti ispovijedam - i ja sam dosta kriv, što je narod prvi navali na Kaptol. Ja nisam ih nahuckao. Mislio sam, da će tako biti bolje. I ranjen sam bio te noći. Ali mi nije žao. Život bi svoj dao za te - Ali kasnije... eto jutros - svi smo govorili - -

TOMA: Samo nastavi. Kasnije -?

KRAFT: Eto neka oni govore...

ČUNKO: Kad smo jutros prolazili narodom - -

VENKO: I vidjeli, da tu nema ništa od one sreće...

KRAFT: Svi su nesretni...

ČUNKO: Baš nesretni...

KRAFT: Onda smo, majstore, vidjeli, da imamo krivo, jer i mi činimo isto ono, zbog česa smo navaljivali na druge. Ta i mi govorimo tek riječi, koje malo tko razumije, a od onih nitko. Onu sreću, o kojoj si nam ti govorio, mi smo osjećali, dok smo uza te bili, ali sami je nismo znali drugima dati. I onda nam je došlo na um, da ti nisi običan čovjek, da si nas opčinio... I počeli smo, eto, počeli smo sumnjati i u tebe i u svoje riječi. Možda ipak nije sve tako... Evo, kad se sjetimo, pred osam dana, pred četrnaest dana svaku nedjelju, kako je to onda bilo lijepo. Zvonilo je. Ljudi se poslije sastajali i razgovarali...

TOMA: I vi - zvona...

KRAFT: Ne majstore - uzalud; bilo je ljepše.

Pauza.

A sad, da ti pravo kažemo, ne osjećamo ni mi više one prvašnje sreće uza te. Kao kad oblak zastre sunce, tako nam je. Njih dvojica su već prije klonuli, ja istom danas. Dogovarali su se već, kako bi pobjegli od tebe -

TOMA: Pobjegli?!

ČUNKO: Da, nije, majstore, zbog tebe... već... eto, ovdje ne radimo ništa. Rugaju nam se, da samo ovako hodamo, badavadišemo. - A mi to nismo navikli. Pa su nas zvali već iz Griča u posao. I majstorici smo kazivali -

ANA: Jesu, jesu.

KRAFT: Mi doduše još nismo stalno obećali... Ali svakako, majstore, ostati ne možemo...

Duga pauza.

TOMA hoće da je miran: I baš hoćete da odete? Svi?

KRAFT: Svi.

ČUNKO: Osim Valenta.

TOMA se osmjehne: Osim Valenta! Na toga sam učenika zaboravio. Pauza. Pa dobro... dobro! Ne mogu vas ustavljati. Idite. Hvala vam...

ANA: Posla će biti tamo, to imaju pravo.

TOMA: Hvala vam! Lijepo je i pošteno, da ste mi kazali. Ali prije nego se rastanemo recite mi ipak. - Ne, ne... Teško mi je, jako teško... Nije me ubolo ovo od građana, od one žene, od starca, jer su divlji u srcu. - Nije me ubolo od njih, što su bili uza me, pa ih nema. - Nije... Ubolo me je to od vas... Kako smo mi lijepo živjeli! Sve je pjevalo u nama. Svaki dan smo išli k poslu veseli, sretni...

KRAFT: Istina je, majstore, ne spominji toga. - - Ali otkad si htio to dati i drugima, otkad si htio, da nas bude više - odonda se sve razbilo...

KALFE: Istina je.

KRAFT: Zašto si išao dalje?

TOMA: Htio sam, da nas bude više; više tako sretnih i veselih, kao što smo bili mi. Htio sam... A sve, sve se razbilo, otišlo... I sad - vi! I vi ćete opet pod onu zemlju, opet pod prokletstvo. I vas će zasuti i zabit vam onda križ - Pa, dobro... Ajdete, pođite! Ostat ću sam...

KRAFT digao se s kalfama: ... Hvalimo ti, majstore, na ljubavi i dobroti... Mi ćemo se tebe i tvojih riječi sjećati...

ČUNKO: Svi ćemo se sjećati... uvijek...

KALFE: Svi.

TOMA gleda nepomično u jednu točku.

ANA: Već sad odlazite?

KRAFT: Moramo. Još ćemo doći po stvari. Zbogom, majstorice, hvala i vama.

KALFE: Hvala! SVI joj ljube ruke.

ANA: Pošli s Bogom!

10. prizor

TOMA i ANA.

TOMA trza sa sobom i podrhtava od velike boli, a na licu mu se mijenjaju čas gorki posmijeh, čas duboka tuga. Ispočetka šuti: - Majko, moja majko! Jesam li sve to sanjao!... Kako su ustajali na me... Puna ova kuća... Sad nema nikoga. Svi su otišli.

ANA priđe k njemu: Miruj dijete, miruj Tomo. Moglo je biti i gore. Već su dizali šake.

TOMA: Pa da su me i udarili, ne bi me tako boljelo. Majko! Da li ja ludujem... ili sam zbilja zločinac! Majko... Gotovo plačući gorkim glasom: ... Popljuvali su i izgazili Crkvu moju... zablatali su je, digli su blato na sunce! A nitko, baš nitko ne vidi, da je u lancima, nitko... I tako će dalje živjeti; živjeti zemljom zasuti, živi zakopani, a onaj krst, što im je u glavi zabit, rasti će sve više i više - u vječnost. Majko, zašto si me rodila ovako, da sve vidim, rodila si me za stoljeće unapred...

ANA: Duh je to tvog oca u tebi...

TOMA: Ne, ne, to je duh Božji u meni, duh Božji u svima, koji hoće da oslobode ljude od ovako užasnoga tereta i sramote... Danas sam ga osjetio u sebi. Visoko, visoko me je digao nad njim. Oni su ostali puzeći, kao životinje. Kao velike krtice pod zemljom.

ANA: Sinko moj, svijet hoće, da bude varan.

TOMA: Da, mundus vult decipi - govore im oni... Svijet hoće da bude varan. Hoće! I baš svi, svi... Ali nisu svi. Ne. Tu je još Kolosek, pa Blaž Mesar, pa... da, pa Adam Dugi.

ANA: Ne misli, sinko, na njih. I oni su na te zaboravili.

TOMA: Ne, nisu, majko. Sabrat ćemo se opet. Makar dvojica! Majko, makar samo dvojica!

ANA: Blaža i Adama Dugoga i nema u Novoj Vesi, a Kolosek -

TOMA: Šta su ono rekli za Koloseka?

ANA: On je doduše tu, ali mu je velika tuga na srcu.

TOMA: Ah, da, sjećam se, sjećam. Govorili su - zamišljeno - dijete mu umire, da da - Otiđi, majko, do njega... Vidi šta je... Reci mu dobru riječ. I ja bih, al sad ne mogu. I meni sada mnogo toga umire, a nikoga nema uz mene. Samo da imam nekoga -

ANA otišla otraga, malo se zaustavi: Pa ja ću, sinko, ostati uza te.

TOMA: Ti si moja dobra majčica!... Al idi k njemu -

ANA: Idem. A tebi neka se Bog smiluje... Toma, sinko! Saberi se, umiri se.

TOMA: Miran sam ja, majko. Samo tu u glavi nešto steže...

ANA ode laganim korakom van, pa lijevo.

11. prizor

TOMA sam.

TOMA ustane, stoji časak, priđe do ormarića, izvadi Sv. pismo i ide k stolu. Podupre glavu rukama i dugo razmišlja, onda otvori knjigu, prolista naprijed, natrag - ali kao da ne može ništa naći. Najzad baci bijesno knjigu od sebe: Ne, ne, nisu svi. U srcu mnogi su još uza me iako toga ne vide. A ako poginem, poginut ću kakav sam, al moj će spomen ostati i s j e m e moga rada neće uginuti.

Za cijelog zadnjeg prizora prolaze LJUDI u skupinama, nekoji plaho zagledaju u sobu, onda naglo protrče, kao da su se čega poplašili.

Zastor.

ČIN ČETVRTI

Ulica novoveška pred majstorovom kućom. Sve su kuće osim majstorove svečano iskićene.

1. prizor

ANA i ŽUPNIK.

ANA sjedi slijeva u naslonjaču, a uz nogu joj je štaka, na koju se upre, kad se podigne: Dakle danas, gospodine župniče!

ŽUPNIK: Ne zna se, da li će i danas. Sve ovisi o njemu.

ANA: Ne znam...

ŽUPNIK: Šta on sad uopće misli?

ANA: Meni ne kazuje ništa. Ode u polja, pa ga nema po cijeli dan.

ŽUPNIK: I sad je u poljima?

ANA: Jest!

ŽUPNIK: Hm! - S narodom se više ne sastaje?

ANA: Ne. Narod njega bježi, a i on nikoga ne traži.

ŽUPNIK: Zna li on, što hoće Kaptol od njega? Ne samo Kaptol, već i narod. Cijela Nova Ves.

ANA: Da ide moliti, neka skinu prokletstvo? I ja sam mu već o tom govorila, ali on kaže: "Majko, što treba da idem ja, kad oni idu - oni svi. Jesam li ja vredniji od njih svijuju?"

ŽUPNIK: Ovaj čas je vredniji od svijuju, jer je izgubljena ovca, za kojom se je cijelo stado povelu. A zna li on, da se inače neće skinuti prokletstvo? -

ANA: Zar ni danas - i ako pođe procesija na Kaptol?

ŽUPNIK: Ne! Meni je kazano jutros, da na Kaptolu procesije neće primiti; zatvorit će joj vrata sve dotle, dok ne vide, da je majstor Toma u njoj. Eto, to je! I zato sam baš došao, da ga sklonem. Da li on to zna?

ANA: Sad se sjećam. Jutros je nešto govorio - da su mu građani poručili, da će morati u procesiji voziti kip Bogorodičin...

ŽUPNIK: Pa šta je kazao?

ANA: Kad sam ga pitala, što će, malo se osmjehnuo i mirno rekao: "Mnogo traže, majko, mnogo. Više nego što ja mogu učiniti."

ŽUPNIK: Al to još nije sve. Kaptol zahtijeva još, da pod kipom bude mlinski kamen.

ANA: Zašto kamen?

ŽUPNIK: Jer stoji pisano: "jao čovjeku, po kome smutnja dolazi. Bolje bi mu bilo, da objesi o vrat mlinski kamen, pa da utone u dubine morske!..."

ANA: Pa zar je on toliki grješnik?

ŽUPNIK: E, majčice, na Kaptolu su strogi. Vele - tako mora biti.

ANA: Neće on to htjeti, bojim se.

ŽUPNIK: Morat će, majstorice. Nema tu opiranja. Mogu ga prisiliti, a i na sud pozvati, pa bi bilo i gore. Ali napokon, zašto da ne pristane? Ako i ne inače a ono zbog naroda svoga. Ja se ufam, da ću ga sklonuti. Jutros, vidite, majčice, išao sam od kuće do kuće po Novoj Vesi. Sve svečano, kuće iskićene - sve se priprema za procesiju. Ljudi se okupili oko mene, sve najviđeniji građani i obrtnici Nove Vesi. Pa i oni što su bili njegovi najglavniji. Kolosek -

ANA: Dijete mu umrlo. Jedino - siromahu...

ŽUPNIK: Da, baš stoga! Vidio čovjek, da ga je Bog pohodio gorkom opomenom...

ANA uzdahne i pogleda štaku.

ŽUPNIK: "Ljudi, što ćemo", pitam ih? "Hoće li i majstor Toma?" - Nitko ne zna. Nitko ga nije ni pitao. Nisu se ufali. "Znamo, da neće" - "Možda hoće!" - "Neće, neće...", vele, "nego možda bi Kaptol pristao, da i bez njega dođemo." - I složilo ih se dvadesetak najodličnijih - odoše na Kaptol pitati. Već bi se morali i vratiti... "A što, ljudi, ako Kaptol ne pristane?" rekao sam im. "E, onda Toma m o r a - živ ili mrtav!"

ANA: Isuse!

ŽUPNIK: I dizali su šake, majčice... Vikali su: "Ubit ćemo ga i sve ćemo mu uništiti: dom... polja..." Jedva sam ih nekako umirio i poslao na Kaptol, a: "ja ću", rekoh, "sam k njemu." Vi dakle, majčice, ne mislite - da bi se on mogao ikako sklonuti...

ANA: Ja ne znam... Ništa ne mogu reći.

ŽUPNIK: A jeste li mu kušali govoriti?

ANA: Govorila sam, gospodine župniče. Govorila sam već na svaku ruku... Spomenula mu eto i ovu bolest moju. "Bog nas je, sinko, počeo kazniti... mogao bi još i gore..."

ŽUPNIK: A on?

ANA: Mirno mi je rekao: "Ne vjeruj, majko, nije Bog sudac. Pa sve i da jest, zar bi mogao biti tako nepravedan?"

ŽUPNIK časak šuti: Meni se, majko, sve čini... ne odluči li se on danas - ne popusti li, da bi se moglo dogoditi svašta... Ali hoće - valjda hoće, kad vidi, da sav narod hoće, da sva Nova Ves hoće... Pokušajte i vi majčice, pokušajte još zadnji put.

ANA: Hoću, gospodine župniče. I hvala vam, od srca hvala - sve ću učiniti.

ŽUPNIK: Ta kako bi mogao odoliti svima?

2. prizor

PREĐAŠNJI i VALENT.

VALENT doleti sav veseo s ulice s desna: Hvaljen Isus, velečasni!... Majčice, vraćaju se... I ja sam bio.

ANA: Pa šta je?

VALENT: Pitao sam gospodu kanonike, smijem li i ja vući u procesiji svoj kip. Znete velečasni, načinio sam kip Sv. Mihovila, kako ubija vraga paklenoga.

ŽUPNIK: Pa šta je odlučeno? Hoće li primiti i bez majstora?

VALENT: Ne znam. Ali meni su dopustili, da se vozi i moj kip. Ja sam presretan!

ŽUPNIK: Dobro, dobro, sinko.

ANA: Idi, Valente, potraži majstora. Reci mu, da dođe, da ga čeka naš župnik.

Otraga se zdesna vidi NAROD, gdje se približava.

VALENT: Idem. Ode na lijevi izlaz u polja.

3. prizor

ANA. ŽUPNIK. VAZAŠ. ŠIMUNOV. MAHEN. KOLOSEK. GAJ. ANTA BLAŽEV.
Mnoštvo drugih GRAĐANA, svi svečano odjeveni.

SVI su unišli na glavna vrata.

ŽUPNIK: Što ste obavili, ljudi?

MAHEN: Mora ići!

GAJ: Prečasnica su gospoda rekla, da se vrata kaptolska neće i ne mogu procesiji dotle otvoriti, dok ne budu čuli, da je i majstor Toma u njoj.

MAHEN: "Tko je stado zaveo mora ga i dovesti!"

ŠIMUNOV: Je li Toma kod kuće?

ŽUPNIK: Poslali smo po njega. Doći će.

MAHEN: Hoće li htjeti doći?

SVI OTRAGA: Mora! Mora!

ANA u strahu: Sad će on doći, ljudi.

MAHEN: Majstorice, mi poštujemo vas, a štovali smo i njega, ali ako on danas nama to ne učini, onda ćemo mu mi suditi.

NEKI OTRAGA: Tako je! Tako!

ANTA BLAŽEV: On više ne smije biti tako tvrd...

ŠIMUNOV: Pa tko je on, da zbog njega svi stradamo!

MAHEN: Neka radije on strada. On nas je zaveo, on nas mora i spasiti.

ŠIMUNOV: Pa ako neće milom, a ono će silom...

ONI OTRAGA: Silom, silom! Mora! Mora!

ANA uplašeno: Hoće on, hoće... Samo da dođe!

ŽUPNIK: Umirite se, ljudi. Nedjelja je danas, Božji je dan, svečani je dan. Utišajte danas svoj bijes... Mirno ćemo sve.

ŠIMUNOV: Mi smo mirni, ali zašto izazivlje.

NEKI GRAĐANI: Neka ne izazivlje...

ANTA BLAŽEV: Evo ga!

Sve se smirilo.

4. prizor

PRIJAŠNJI i TOMA.

TOMA zamišljen, mračan, s klasjem u ruci. Mirno pogledao sve redom i stane u sredinu: Dugo vas nije bilo u ovoj kući. I koliki ste opet došli. Šta hoćete od mene?

GAJ pristupi: Toma! Došli smo, da te zadnji put umolimo. Ne budi tvrd. Naš si čovjek. Svakakva se vremena spremaju. Ustaju plemići, ustaje Grič, pa mi, barem mi, koji smo kaptolski, moramo biti svi kao jedan čovjek. Evo, vidiš, bune za desetinu nema, narod se primirio i svi smo se primirili. Ti si uvijek govorio o ljubavi, o miru, o slozi, pa evo složili smo se svi - i Kaptol će nam otvoriti svoja vrata. Ali kako nas sve ljubi jednako, tako hoće da svi dođemo.

MAHEN: Svi bez razlike.

TOMA: Pa idite. Svi. Valjda nikoga nema među vama, koji ne bi htio?

GAJ: Među nama i nema. Ali Kaptol hoće, da ideš i ti.

TOMA: Zašto baš ja! Zar da i mene s mlinskim kamenom primi u svoje krilo... Vrijedni prisežniče Andrija, a i vi svi dobri i dragi prijatelji, vi znate jako dobro, da ja nisam nikada dizao bune za ono, za što vi velite, da je sada prestalo. Ja nisam bunio uopće, već sam vam lijepo, mirno govorio: za vašu sreću, za vaše oslobođenje. I nije trebalo bune. Oni što su se bunili, bunili su se za desetinu, za martinšćinu. Prolili su krv, navukli su prokletstvo. Sada su obukli pokajničko ruho i Kaptolu je dužnost, da skine prokletstvo. Ne znam, šta mene tu treba.

ŽUPNIK: Trebamo te, majstore Toma, jer nije prokletstvo palo na Novu Ves samo zbog bune one noći, već i zbog toga, što si ti ovaj narod odbio od Crkve, od vjere, od Boga...

VAZAŠ: I odveo k vragu!

NEKI: K vragu! U prokletstvo!

ŠIMUNOV: Ne možeš reći, da nisi onim govorima bunio. Ono je sam nečastivi govorio iz tebe.

NEKI: Nečastivi, da! I nitko drugi!

TOMA: A ja vam velim sada kao i onda, da je ovo sam Bog govorio iz mene. Digne klasje u zrak. Vidite, ovaj Bog polja i sunca nebeskoga. Sve sam ovih dana razmišljao o svakoj svojoj riječi i sve sam se više uvjeravao, da je iz mene govorila samo ljubav i istina. A vi sada hoćete, da pogazim svoje riječi, da pljunem na ono, što sam vjerovao. Ne, ne, braćo moja, vi tražite od mene više, nego što ja mogu učiniti. Nije iz mene govorio vrag, nego iz vas sada govori zasljepljenost. Prenite se!

ŠIMUNOV: Opet je počeo mudrovati...

MAHEN: Opčinjuje nas svojim vražjim riječima...

GAJ: Poslušaj me, Toma! Govorimo kao ljudi! Neka ti bude to sve. Ti ostani, koji jesi. Ali - učini nam to - ovomu narodu za ljubav. Nije mnogo.

ADAM DUGI: Ne treba drugo ništa, nego samo da pođeš u procesiju...

ŠIMUNOV: Ta i ja ću nositi križ - pa i drugi.

ANTA BLAŽEV tiho i pouzdano: A onaj kamen, onaj kip... svi ćemo ti pomoći...

TOMA: Ne, braćo! U mene je sada snage, da bi mogao, čini mi se, ovu našu goru pomaknuti; ali pogaziti, popljuvati ne bih mogao ni jedne svoje riječi. Da pođem, osjećao bih isto ono, kao kad sam držao Imbrin križ. Činilo bi mi se, da vučem ne jedan kip, nego tisuću kipova, da vučem cijelu procesiju, sve vas, koje sam ljubio i za koje sam se htio žrtvovati - u propast. Svakim stupajem, svakim korakom bilo bi mi kao da se primičem nekom bezdnu... Duga pauza. Pa na poslijetku, koja vam korist, ako ja o v a k a v pođem... ovakav, kakav sam sada. Ne varam li tim i Kaptol i vas i sam sebe!? Ne, ne, ostavite me, ja ne idem. Ne mogu.

Buka, žamor.

ŽUPNIK: Umirite se, ljudi. Vi majstora ne razumijete. Majstor Toma će ići, ja znam, da će ići. On će ići zato, da održi svoju riječ.

TOMA: Svoju riječ?!

ŽUPNIK: Jest, majstore Toma. Ja ću te sjetiti. Rekao si ne jedanput, da treba prezreti sve ovo vanjsko, sve obrede. Ustao si, da ih uništiš, a sve to da radiš za sreću svoga naroda. Vidiš, majstore Toma, zar nije i ta procesija samo obred, samo nešto vanjsko. I ti se toliko opireš. A ja ti mogu reći, da otkada sam župnik u Novoj Vesi, još nikada nisam vidio u toga naroda više sreće, nego jutros. Danas se na Kaptolu služi misa, a služi se za nas. Kamo sreće, da smo mi mogli svoju crkvu otvoriti i svojim zvonom zazvoniti. Evo, - uzima ključ od momka - tu je taj ključ. U nas je ključ, a vrata su zatvorena. Gledaj, kako se svima oči krijese od radosti. Pogledaj ih. Ovom srećom sjaju od jutros, a kako će istom sada, kad pođu u procesiju.

NEKI: Istina je, istina je!

ŽUPNIK: A sva ta sreća u tvojim je rukama. Zar nisi vazda žedao za tim, da ih vidiš sretno? Nije li to bila oduvijek jedina tvoja želja? A sada?

TOMA: To, što ti, župniče, govoriš, samo je san i obmana. Nije to prava sreća, već načinjena, patvorena. I za ovakovu se sreću neću nikada žrtvovati.

ŠIMUNOV: Šta se koristi s njim nadmudrivati. Neka kaže ili -

U tom času zazvoni s novoveške crkvice. SVI se zgledaju iznenađeno.

ŽUPNIK: Tko je to učinio? Tko je provalio u našu crkvu?

Nitko ne odgovara. Nastaje pauza. SVI kleknu osim majstora TOME, koji je pošao sprijeda prema majci i tu stao zamišljen.

ANTA BLAŽEV: O, sveti Božji glase zvana!

ŽUPNIK sklopljenim rukama moli uz najveću tišinu: Bože, u kom živimo, mičemo se i jesmo, milost svoju u duše naše izlij, da se oslobodimo okova vražjih. Jače: Od vrata paklenih!

SVI OTRAGA: Oslobodi nas Gospodine!

ŽUPNIK: Od nagle i nenadane smrti!

SVI OTRAGA: Oslobodi nas Gospodine!

ŽUPNIK: Od vječnoga prokletstva!

SVI OTRAGA: Oslobodi nas Gospodine!

ŽUPNIK prekrsti se: U ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Amen. Ustane.

SVI ustanu prekrstivši se.

ANA je također molila s njima samo sjedeći, glave duboko spuštene na prsa.

Zvono prestaje zvoniti.

ŽUPNIK uz najveću tišinu pristupa k Tomi: Majstore Toma! Ja župnik ovoga skrušenog naroda, koji ne smije u svojoj crkvi moliti, već evo ovdje, pristupam još zadnji put k tebi i molim te, smiluj se svojoj braći. Smiluj se, jer gnjev će Božji pohoditi i tebe i njih još jače, negoli je doslije.

MAHEN: Već eto deseti dan ne može mi se žena osloboditi poroda.

ANTA BLAŽEV: Koliko je već svijeta pomrlo, oboljelo.

VAZAŠ: Blaž Mesar, vele, da je šenuo pameću!

ŠIMUNOV: I blago nam skapava.

MAHEN: Bolest je došla na blago i na ljude.

VAZAŠ: Eto, majstore, i majka ti je ostala nesretna...

ŽUPNIK: A bogzna, što nas još čeka.

KOLOSEK koji je dosele mrk na desnoj strani stajao i šutio, pristupi k Tomi: Toma!...

TOMA ga pogleda, tiho: Luka!

KOLOSEK: Šest sam godina čeznuo za djetetom - i sad mi ga je Bog dao. Rodilo se u prokletstvu i umrlo u prokletstvu. Za prokletnika, kažu, nema svete vode, nema posvećene zemlje, nema ni raja. A šta je ono skrivilo, ono malo, što još nije ni u svijet zagledalo... Gdje je? Kazuj, gdje je sada?!

TOMA: Umiri se, Luka -

KOLOSEK prekida ga gotovo brutalno: Ostavi me s tvojim mudrolijama. Lako je tebi mudrovati. Ti si sam, ti nikad nisi imao djeteta. Uhvati se za glavu gotovo ridajući: A meni je da poludim! Smiluj se! Smiluj se ocu. - Vrati mi mir moj! Skini prokletstvo s onog nevinog djeteta - zaklinjem te. Mise ću dati služiti i grob će mu blagosloviti, pa će se Bog smilovati. Uzet će ga k sebi u nebo... Ma čuješ li ti... Ti... ti - Zarida.

ANA: Toma, sinko! Pođi, evo ja, tvoja majka moli te kao što se Bog moli, pođi! Hoće da klekne, ali ne može zbog noge.

TOMA koji se je cijelo vrijeme borio, priđe k majci. Sav je satrven, ne može govoriti: Ustani, majko, ja idem. Idem. Pođe par koraka i klone.

ŽUPNIK: Narode, Bog ga je okrenuo. Daje ključ momku. Otvori crkvu! Ja idem, da se spremim za procesiju. Ode.

MOMAK ode, a nešto naroda za njim veselo bučeći.

5. prizor

PRIJAŠNJI bez Župnika.

MAHEN priđe k Tomi i stište mu ruku, a isto tako i još nekoji drugi: Znaj, da ćemo te svi ljubiti i štovati. -

VAZAŠ: Hoćemo, hoćemo. Bolje je tako majstore.

ŠIMUNOV: I kip ćemo ti pomagati vući.

TOMA vidi, kako im je svima odlanulo, kako su sretni; mirnije: Da, ići ću. Daj mi, Valente, moj ogrtač.

ANA Valentu: Onaj svečani, u kojem je majstor zastavu crkvenu nosio.

VALENT: Znam, majstorice! Ode u kuću po ogrtač.

Zvonce s novoveške crkvice po drugi put zazvoni.

GAJ: Procesija se sprema. Ajdemo ljudi. Ode otraga.

SVI: Ajdemo! Odu.

VALENT donio ogrtač: Evo, majstore. Idem i ja. Vući ću svoj kip. Ode.

6. prizor

ANA. TOMA.

ANA: Kako sam sretna, sinko! Hvala i slava Blaženoj Djevici, koja je uslišala molitve moje.

TOMA mirno, ne dižući glave: Nije, majko, nije te uslišala. Ti si sretna i svi su oni sretni, al moje srce nije sretno. Ganulo me... Ništa drugo. A nisam smio pogaziti ono, u što sam vjerovao i uvući se, kao krtica u zemlju, poput ostalih. I sada, sve, sve da opet pođe istim putem... Istim! - Dok se ne nađe majka, kao ti, pa rodi mnogo hrabrije, jačeg od mene, koji će i glavu i život svoj žrtvovati za ono, što misli, što hoće - i koji se neće smilovati. A neće biti sam... Bit će ih više... Cijela četa... Kao da ih vidim: velika povorka, veća nego njihova danas... ne s glavama pokornim prema zemlji... već gore visoko, prema suncu... Povorka vedra i vesela, koja moćno s tisuću ruku skida stoljetne okove i baca ih o tle... Ustaje čovjek - diže se um čovjekov, a pomaže mu sam Bog... Sam se Bog oslobađa svojih okova! Vjeruješ li, majko, da će to igda biti?

ANA: Tko da to zna sinko!

TOMA: Slab, slab sam bio. Onaj čas sam posumnjao u se i u sve svoje misli. Svi su mi se učinili tako maleni i - nesretni. Zar im nisam ništa, baš ništa dao, da su tako nesretni?... Možda oni ipak imaju pravo - ja se varam... Majko, kaži, kaži!

ANA: Tko da to zna, sinko. Već evo: jedan čovjek ne može protiv tolikih, pa da je sin Božji! Znaš da su i njega razapeli.

TOMA: Ne, ne, oni nemaju pravo. Svi ovi ljudi, što danas idu u povorci, srljat će sutra s noževima, s kolcima - u ime vjere i Boga. Nije li to grozno? A ja - ja ću sâm pripomoći, da do toga dođe. Držat ću opet onaj križ, što smo ga htjeli iščupati, a netko će velikim, neizmjerljivo velikim maljem udarati po njemu i križ će se zariti još dublje. Ne, ne, majko, ja nisam smio obećati. Ja ne mogu, ne mogu da idem. Klone na klupu.

ANA: Moraš, sinko, moraš. Pregori! Idi meni za volju. Nemoj da gledam krv tvoju, kao što sam gledala krv tvoga oca.

TOMA: Majko, da i poginem, sjeme moje neće uginuti. Još ih ima mnogo, koji su u srcu svom uza me iako toga ne vide.

ANA: Sine, jedini moj pođi! Vidiš i ja ću biti tu blizu, uz vrata. Svojim ću te pogledom hrabriti. Pođi, pođi! Uslišaj majku svoju. Gle - prigne se malo - i meni se vraća snaga u bolesnu nogu. To je Božja volja. Gledaj, kako lako hodam. Hoda tek se slabo upirući o štaku.

Zvonce novoveško zazvoni i uto se pokaže MOMAK, koji je došao po majstora.

ANA: Pođi, sinko, pođi. Čekaju te. Ja ću tu ostati i moliti se za te.

TOMA ode šuteći.

7. prizor

ANA. Poslije TOMA, ŠIMUNOV, MAHEN, BLAŽ MESAR i NAROD.

ANA ostavši načas sama, klekne uz stepenice.

Izdaleka čuje se monotono pjevanje zavjetnih procesija, koje dolazi sve bliže. Onda se otraga vidi povorka. Najprije se nosi raspelo. Onda idu sve dva i dva. ČETVORICA nose na ramenima pos-tament s kipom nekoga sveca. Onda opet povorka sa stijegovima. MINISTRANTI s malim zvon-čićima zvone. Onda GRAĐANI. Sad TOMA vuče kolica s kipom. Iza njega dolaze ŽUPNIK, VOJNICI i ostali NAROD. Cijelo ovo vrijeme zvone zvona na Kaptolu. I ono najveće.

TOMA vuče teško, oborio je glavu i ide. Kad dođe do vratiju svoje kuće, dignu glavu, pogleda, opazi majku i odjednom se naglo trgne, ustavi, okrene se spram onih, koji idu za njim. Gromkim glasom, uzdignuv ruke: Narode! Braćo! Ne idimo! Ne vjerujte! Prokletstvo!

U tom času SVI stanu, povorka se razbije i SVIJET se natisne oko njega.

NEKOJI: Šta je, šta hoće?

TOMA vidjevši da su ga okružili i da ga ne bi oni što su dalje mogli čuti, skoči na kolica, prebaci kip, uspne se na kamen, viče iz svega grla: Narode! Ne idimo, ne idite! Sve je ovo laž!... Laž!... Vi ste zaslijepljeni...

Dok ON to govori, nastala je silna buka, komešanje. NEKOJI bježe od njega.

ŠIMUNOV: Vrag govori iz njega!

MAHEN: Vrag! Vrag! Eno vraga!

Bježe prema Tomi.

ŠIMUNOV: Ubijmo vraga!

SVI: Ubijmo vraga!

Dižu šake prema Tomi, guraju se prema njemu. NETKO ga je gurnuo s kolica. U istom času skoči BLAŽ MESAR na kolica. Sulud je. Istrgne najbližem vojniku mač iz korice i zamahne na Tomu.

BLAŽ MESAR: Ah, šta! Udari ga po glavi.

TOMA podigne ruke i sruši se mrtav: Lju... di...

ANA dotetura do Tome i sruši se kraj njega.

BLAŽ MESAR ostao je na kolicima dignuv mač: Belzebuba smo ubili!

Milan Ogrizović i Andrija Milčinović: Prokletstvo

Cijelo to vrijeme traje buka, žamor. Zvona zvone. Iz daljine se čuje još uvijek ona pjesma, što su je pjevali na procesiji.

Konac.

RJEČNIK

animoznost (lat.) - neprijateljstvo, nesklonost, mržnja

Belzebub - u Novom zavjetu đavo, đavolski poglavica

Bossuet, Jacques Bénigne (1627.-1704.) - francuski književnik, biskup i propovjednik; protivnik protestantizma; autor propovijedi (Sermons) i Nadgrobnih besjeda; neprijatelj kazališta i svake druge razonode

ćula - batina koja na jednom kraju ima zadebljanje

desetinar - čovjek koji ubire desetinu, dio ljetine namijenjen feudalcu ili crkvi

doslije - dosad

duplir (tal.) - dvostruki svijećnjak

evala (tur.) -sjajno, bravo, hvala (uzvik odobravanja)

excommunicatio (lat.) - izopćenje, ekskomunikacija

furtimaši (lat.) - nadimak hrvatskih klerikalaca s početka 20. stoljeća kada su se organizirali kao stranka; ime su dobili po tome što su od tada već staroga biskupa J. J. Strossmayera na prijearu ("furtim") izmamili njegov potpis kojim on pristaje uz tu stranku

Gospođa Walewska - drama Milana Begovića

Grgur VII. (oko 1020.-1085.) - papa od 1073. godine; borio se protiv simonije, kršenja celibata i laičke investiture; u želji da digne papinsku vlast iznad svjetovne sukobio se s njemačkim carem Henrikom IV.

ignoramus et ignorabimus (lat.) - ne znamo i nećemo znati

interdictum (lat.) - prokletstvo, izopćenje

interdikt (lat.) - zabrana; zabrana vršenja službe Božje; prokletstvo, izopćenje

kalfa (tur.) - obrtnički pomoćnik

kanonik (lat.) - viši svećenički čin u katoličkoj crkvi

Kašinci - stanovnici Kašine, sela sjeverno od Sesveta

koterija (franc.) - klika, zatvorena grupa osoba koja spletkama provodi neke svoje uske interese

koterijaštvo (franc.) - spletkarenje (isp. koterija)

kunovnjak - seljak na kaptolskom imanju koji je plaćao porez od kune (kunovinom) ili odgovarajućom svotom novaca

kurija (lat.) - plemićki dvor, kanonička kuća

Laška ulica - današnja Vlaška ulica u Zagrebu

Majka Jugovića - zapravo Smrt majke Jugovića, drama I. Vojnovića nastala po motivu narodne pjesme

martinščina - vrsta kmetskog poreza koji se plaćao o Martinju, sv. Martinu (11. studenoga)

Medveščak - potok u Zagrebu koji teče od Sljemena do rijeke Save; danas je djelomično nadkriven

mundus vult decipi (lat.) - svijet hoće da bude prevaren (papa Pavao IV, 1476-1559)

nagodbenjак - pristaša Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. godine

Non possumus (lat.) - Ne možemo

Nova Ves - nekada selo, obrtničko naselje, predgrađe Kaptola; danas zagrebačka ulica

Perditio tua Israel, ex te (lat.) - Propast tvoja, Izraele, iz tebe (tj. sam si uzrok svojoj propasti)

Popov toranj - kula na Gornjem gradu u Zagrebu

postament (lat.) - postolje

prepozit (lat.) - prepošt, poglavar samostana, starješina kanonika

pretrglija - prekupac, preprodavač

purgar (njem.) – građanin

strančica - padina, strmina

Strassnoff - lik iz Derenčinove drame Ministerijalni savjetnik (Szendrei Stras-

snoff) (objavljena pod pseudonimom 1906)

stupaj - korak

Sv. Ivan - crkva na Novoj Vesi u Zagrebu

Sveti Šimun - danas selo Markuševac

šoštár (njem.) - postolar

Šoštarska Ves - zvana i Nemška Ves, ulica u Zagrebu koja se nalazila na istočnoj strani današnje ulice Pavla Radića i zakretala na sjevernu stranu današnjeg Trga bana Jelačića, do današnje Bakačeve ulice

teklič - glasnik

Torquemada, Tomás de (1420-1498) – španjolski dominikanac, ozloglašeni inkvizitor; inicijator protjerivanja Židova i muslimana iz Španjolske

usopiti se - zapuhati se, zadihati se

vas - sav

Ximenes - Francisco Ximénez de Cisneros (1436-1517; piše se i Jiménez), franjevac, kardinal i primat Španjolske; ozloglašeni inkvizitor (pogrešno ga se smatra utemeljiteljem Inkvizicije u Španjolskoj)